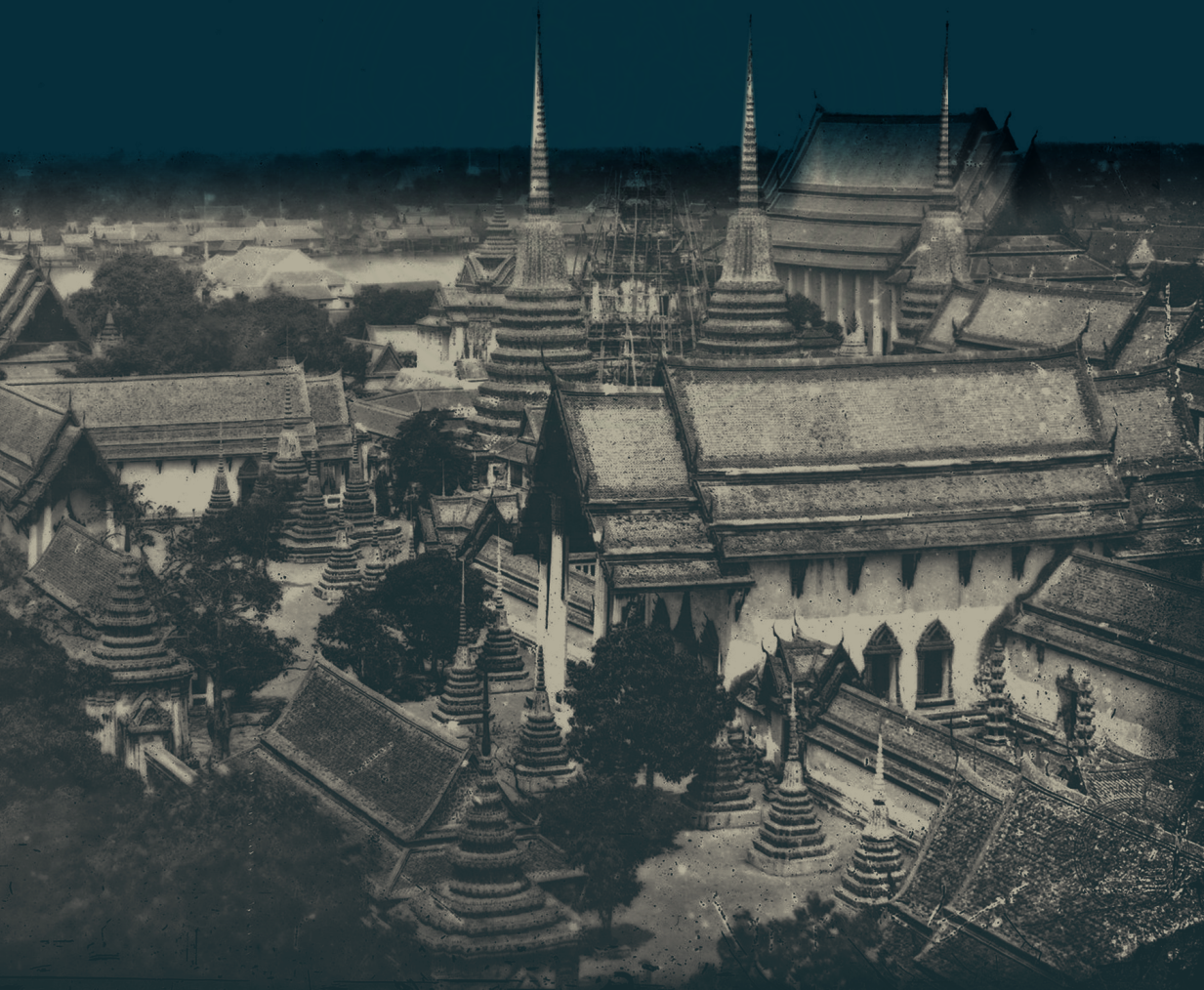
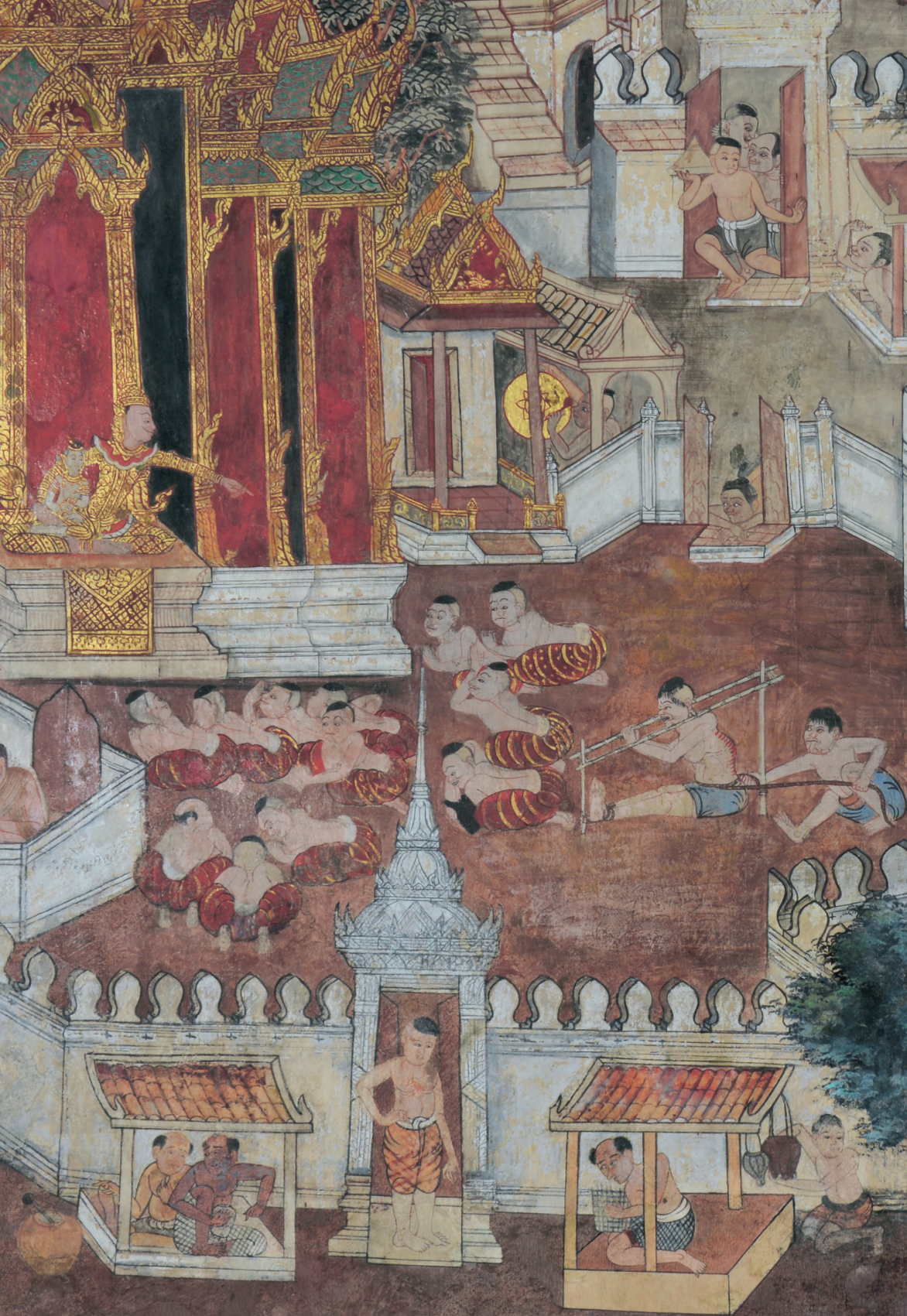

ตำนาน
พระอารามหลวง

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ
วัดใหญ่อินทาราม จังหวัดชลบุรี

ตำนานพระอารามหลวง

กรมศิลปากร พิมพ์เผยแพร่
พุทธศักราช ๒๕๖๓

ตำนานพระอารามหลวง

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

พิมพ์ครั้งที่ ๙ พุทธศักราช ๒๕๖๓ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

ลิขสิทธิ์ของกรมศิลปากร

ราคา ๑๘๐ บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

ตำนานพระอารามหลวง.-- พิมพ์ครั้งที่ ๙.-- กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร

กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๖๓.

๑๑๒ หน้า.

๑. วัด--ประวัติ. I. ชื่อเรื่อง.

294.3135

ISBN 978-616-283-518-6

ที่ปรึกษา

นายประทีป เพ็งตะโก

นายพนมบุตร จันทรโชติ

นางสาวฉวีงาม มาเจริญ

อธิบดีกรมศิลปากร

รองอธิบดีกรมศิลปากร

อดีตนักอักษรศาสตร์ทรงคุณวุฒิ

กรมศิลปากร

นายธีระ แก้วประจันต์

อดีตนักอักษรศาสตร์เชี่ยวชาญ

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

นางสาวอรสรา สายบัว

ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

นางสาวอิสริยา ชีรเดช

ผู้อำนวยการกลุ่มจารีตประเพณี

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

บรรณาธิการ

นายภูวนารถ สังข์เงิน

นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ กลุ่มจารีตประเพณี

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

เอกสารต้นฉบับ

สำนักหอสมุดแห่งชาติ

ภาพประกอบ

กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักบริหารกลาง

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ศิลปกรรม

นายวุฒินันท์ จินศิริวานิชย์ มณฑนากรชำนาญการ

สำนักสถาปัตยกรรม

นางสาวอรชา ยี่ภู่

พิมพ์ที่

บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)

๓๗๖ ถนนชัยพฤกษ์ แขวงตลิ่งชัน เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ ๑๐๑๗๐

โทรศัพท์ ๐ ๒๔๒๒ ๙๐๐๐ โทรสาร ๐ ๒๔๓๓ ๒๗๔๒

E-mail: aprint@amarin.co.th Website: <http://www.amarin.com>

คำนำ

ประเทศไทยเป็นดินแดนที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาแต่ครั้งโบราณกาล มีรากฐานมั่นคงจาก ๓ สถาบันหลัก คือ ชชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ที่เป็นเครื่องค้ำจุนและก่อให้เกิดความเป็นชาติไทย โดยเฉพาะพระพุทธศาสนานั้น ถือเป็นศาสนาที่ประชากรส่วนใหญ่ในประเทศเลื่อมใสศรัทธา นับถือ โดยมีสมเด็จพระบูรพมหากษัตริย์และพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันทรงถือเป็นพระราชภารกิจสำคัญ ในการทำนุบำรุงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในพระราชอาณาจักร ดังบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในกลอนเพลงยาวนิราศเรื่อง รบพม่าที่ท่าดินแดง ความว่า “ตั้งใจจะอุปถัมภก ยอยกพระพุทธศาสนา จะป้องกัน ขอบขัณฑ์ชลมา รักษาประชาชนแลมนตริ” อันสะท้อนถึงพระราชปณิธานแห่งองค์พระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ทุกพระองค์ ที่ทรงสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์ ตลอดจนอุปถัมภ์พระอารามสำคัญทั่วพระราชอาณาจักร และยกฐานะเป็น พระอารามหลวงตราบจนถึงปัจจุบัน

กรมศิลปากรในฐานะที่เป็นหน่วยงานหลักในการศึกษาค้นคว้า อนุรักษ์ เผยแพร่ และสนับสนุนงานด้านประวัติศาสตร์ศิลปวัฒนธรรมของชาติ พิจารณาเห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของเอกสารประวัติศาสตร์เรื่อง “ตำนานพระอารามหลวง” ผลงานนิพนธ์ของเจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกร (หม่อมราชวงศ์คลี่ สุกทัศน์) เสนาบดีกระทรวงธรรมการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นิพนธ์ ทูลเกล้าฯ ถวาย ซึ่งมีเนื้อหาอธิบายถึงประวัติความเป็นมา ความสำคัญ และที่ตั้งของพระอารามหลวงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีของชาติ และทำให้เข้าใจถึงพัฒนาการทางสังคมและกิจการพระพุทธศาสนาของประเทศได้แจ่มชัดยิ่งขึ้น จึงดำเนินการจัดพิมพ์เพื่อเป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่เอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ของชาติ

อนึ่ง เพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าทางด้านพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ จาริตประเพณี และเพื่อเป็นการสืบอายุเอกสารเก่า การจัดพิมพ์ครั้งนี้จึงได้นำ คำนำหนังสือตำนานพระอารามหลวง ฉบับพิมพ์ครั้งแรก พุทธศักราช ๒๔๕๗ มารวมพิมพ์ไว้กับเอกสารข้อมูลอื่นที่เกี่ยวข้องกับพระอารามหลวง กรมศิลปากร หวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือ “ตำนานพระอารามหลวง” จะอำนวยประโยชน์แก่นักเรียน นักศึกษา ตลอดจนผู้ที่สนใจศึกษาค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ และจาริตประเพณีโดยทั่วกัน

(นายประทีป เพ็งตะโก)

อธิบดีกรมศิลปากร

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

พฤษภาคม ๒๕๖๓

สารบัญ

คำนำ.....	๓
คำชี้แจง.....	๖
คำนำฉบับพิมพ์ครั้งแรก พุทธศักราช ๒๔๕๗	๑๑
ตำนานพระอารามหลวง ฉบับพิมพ์ครั้งแรก พุทธศักราช ๒๔๕๗.....	๒๙
รายชื่อพระอารามหลวงทั่วราชอาณาจักรในปัจจุบัน.....	๘๙

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก ประกาศกระทรวงธรรมการพแนกกรมสังฆการี.....	๙๖
เรื่อง จัดระเบียบพระอารามหลวง	
ภาคผนวก ข ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ.....	๑๑๐
ว่าด้วยการขอยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง	
พ.ศ. ๒๔๑๘	

คำชี้แจง

เอกสารทางประวัติศาสตร์เรื่อง “ตำนานพระอารามหลวง” เป็นผลงานนิพนธ์ของ เจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกร (หม่อมราชวงศ์คลี่ สุกัสน์) เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้นฉบับที่นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย เป็นเอกสารคัดสำเนาเรียงลำดับชื่อวัดตามอักขรารักษาน (เรียงตามลำดับอักษร) ทรงเก็บต้นฉบับไว้ส่วนพระองค์ และพระราชทานสำเนาไว้ที่หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร

ต่อมาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงนำมาจัดพิมพ์ครั้งแรกเนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกร ใน พ.ศ. ๒๔๕๗ พิมพ์ที่โรงพิมพ์พิมพ์ไทย โดยรวมพิมพ์กับเรื่องทำเนียบสมณศักดิ์ ใช้ชื่อหนังสือว่า “ตำนานพระอาราม แลทำเนียบสมณศักดิ์”

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๗๓ ราชบัณฑิตยสภาจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสที่พระภิกษุและสามเณรเข้าเฝ้าฯ มหามงคลพระสมุทและพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ครั้งนี้ได้จัดพิมพ์แยกเฉพาะเรื่องตำนานพระอารามหลวง เป็นที่น่าสังเกตว่าการจัดพิมพ์ครั้งนี้ได้ใช้ชื่อว่า “ตำนานพระอารามหลวง” ไม่ใช่ “ตำนานพระอาราม” เหมือนฉบับพิมพ์ครั้งแรก และมีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาส่วนนำของเนื้อเรื่องจากการจัดพิมพ์ครั้งแรกใช้ว่า

“...ตำนานพระอาราม

เจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกร เสนาบดีกระทรวงธรรมการ เรียบเรียงขึ้นในรัชกาลที่ ๕ ได้ทูลเกล้าฯ ถวายทรงตรวจแล้ว มีข้อความดังต่อไปนี้

ในกรุง...”

เมื่อจัดพิมพ์ครั้งที่ ๒ ได้มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาส่วนนำเป็น

“...ตำนานพระอารามหลวง

เจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกร เสนาบดีกระทรวงธรรมการ เรียบเรียงขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายในรัชกาลที่ ๕ ทรงตรวจแก้บ้าง

พระอารามในกรุง...”

นอกจากนี้ การจัดพิมพ์ครั้งที่ ๒ ได้มีการเปลี่ยนแปลงอักขรวิธีจากฉบับพิมพ์ครั้งแรก คือ “เจ้าพระยาวิชิตวงษ์วุฒิไกร” เป็น “เจ้าพระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร” และ “รัชกาล” เป็น “รัชชกาล” ส่วนเนื้อหาส่วนอื่น ๆ ยังคงตามต้นฉบับครั้งแรก

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๔๙๕ เป็นการคัดลอกสำเนาพิมพ์ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์พานิชกิจ

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๑๓ เป็นการคัดลอกสำเนาพิมพ์ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ จัดพิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงทรงธณศักดิ์ (ถม ทรงธณศักดิ์)

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๕ พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นการคัดลอกสำเนาพิมพ์ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ จัดพิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงสำเร็จวรรณกิจ (บุญ เลখনันท์)

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๖ พ.ศ. ๒๕๓๓ เป็นการคัดลอกสำเนาพิมพ์ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ และจัดพิมพ์ร่วมกับประวัติวัดช่องลม จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์รุ่งเรืองสาส์น

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๗ พ.ศ. ๒๕๔๒ เป็นการคัดลอกสำเนาพิมพ์ฉบับพิมพ์ครั้งแรก ใช้ชื่อหนังสือว่า “ตำนานพระอาราม แลทำเนียบสมณศักดิ์” จัดพิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพพระมหาธรรมชังคลดิลก (บุญเรือน ปุณณโก) และพระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนทโก)

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๘ พ.ศ. ๒๕๔๓ เป็นการคัดลอกสำเนาพิมพ์ฉบับพิมพ์ครั้งแรก ใช้ชื่อหนังสือว่า “ตำนานพระอาราม แลทำเนียบสมณศักดิ์” จัดพิมพ์เนื่องในงานที่ระลึกเลื่อนสมณศักดิ์พระธรรมปัญญาบดี (ถาวร ตีสานุกโร) เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม การจัดพิมพ์ครั้งนี้ได้เพิ่มเนื้อหาเรื่องตราตำแหน่งสมณศักดิ์

อนึ่ง การจัดพิมพ์ครั้งนี้ นับเป็นการจัดพิมพ์ครั้งที่ ๙ กรมศิลปากร โดยสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ ได้มอบหมายให้นายภูวนารถ สังข์เงิน นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ ดำเนินการจัดพิมพ์ ซึ่งกำหนดแนวทางในการจัดพิมพ์ ดังนี้

๑. ต้นฉบับ การจัดพิมพ์ครั้งนี้ได้คัดลอกพิมพ์ต้นฉบับพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๕๗ แต่คัดลอกเฉพาะส่วนของเนื้อเรื่องตำนานพระอาราม โดยคงตามอักขรวิธีเดิมไว้ ไม่ปริวรรตเป็นปัจจุบัน และใช้ชื่อหนังสือว่า “ตำนานพระอารามหลวง” เนื่องจากการจัดพิมพ์ครั้งนี้ไม่ได้จัดพิมพ์ฉบับเต็มทั้งส่วนของตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์ จึงใช้ชื่อหนังสือว่า “ตำนานพระอารามหลวง” ตามฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๓ ไม่ใช่ว่า “ตำนานพระอาราม แลทำเนียบสมณศักดิ์” ตามฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๕๗ ซึ่งปรากฏจำนวนพระอารามหลวงทั่วพระราชอาณาจักร ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งสิ้น ๑๑๕ วัด

๒. รายชื่อพระอารามหลวงทั่วราชอาณาจักร เป็นการรวบรวมข้อมูลพระอารามหลวงจากฐานข้อมูลของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี ปัจจุบัน (เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๓) จำนวนทั้งสิ้น ๓๑๐ วัด แยกเป็นรายจังหวัด ชั้นและชนิดของพระอารามหลวง เพื่อเป็นชุดข้อมูลสำหรับใช้ประโยชน์ในการอ้างอิง

๓. ภาคผนวก เป็นการรวบรวมระเบียบทางราชการที่เกี่ยวข้องกับพระอารามหลวง ๒ ฉบับ ได้แก่ “ประกาศกระทรวงธรรมการพแนกกรมสังฆการี เรื่องจัดระเบียบพระอารามหลวง พ.ศ. ๒๔๕๘” และ “ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง พ.ศ. ๒๕๑๘”

๔. ภาพประกอบ มีที่มาจากแหล่งข้อมูลภาพพระอารามหลวงทั่วราชอาณาจักรจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร และภาพพระอารามหลวงที่กรมศิลปากรนำผ้าพระกฐินพระราชทานไปทอดถวาย ณ พระอารามหลวงทั่วราชอาณาจักร ของกลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักบริหารกลาง กรมศิลปากร

จากรายชื่อพระอารามหลวงที่เจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกรรวบรวมไว้ในงานนิพนธ์ดังกล่าว ซึ่งเป็นบัญชีพระอารามหลวงทั้งสิ้น ๑๑๕ วัดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่เป็นพระอารามสำคัญในพระนครหัวเมืองในพื้นที่ภาคกลาง และหัวเมืองปักษ์ใต้เท่านั้น ก่อนที่จะมีการยกวัดราษฎร์เป็นพระอารามหลวงทั่วราชอาณาจักรครบทุกจังหวัดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๕๕ ซึ่งเป็นปีล่าสุดที่มีการยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง ปัจจุบันมีจำนวนพระอารามหลวงทั่วราชอาณาจักรทั้งสิ้น ๓๑๐ วัด

เมื่อพิจารณาจากรายชื่อพระอารามหลวงในตำนานพระอารามหลวงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนมาถึงประกาศกระทรวงธรรมการพแนกกรมสังฆการี เรื่องจัดระเบียบพระอารามหลวง ประกาศ ณ วันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๘ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่ามีพระอารามหลวง ๒ วัดที่ถอนวิสุงคามสีมา ยกเลิกสถานะเป็นศาสนสถานเนื่องในพระพุทธศาสนา ได้แก่ วัดรังษีสุทธาวาส และวัดวงษ์มูลวิหาร และนับจากเวลานั้นตราบถึงปัจจุบัน ไม่พบการถอนวิสุงคามสีมาพระอารามหลวงอีก

วัดรังษีสุทธาวาส ถอนวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ ด้วยเหตุว่าวัดชำรุดทรุดโทรม ขาดทุนทรัพย์ปัจจัยที่จะบูรณะ อีกทั้งยังใกล้กับ

วัดบวรนิเวศวิหาร จึงให้รวมกับวัดบวรนิเวศวิหาร ตามที่ปรากฏหลักฐานในแจ้งความ
แผนกรมสังฆการี เรื่อง รวมวัดรังสีสุทธาวาสเข้าหาวัดบวรนิเวศวิหาร แจ้งความ
ณ วันที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๓๒ หน้า ๓๖๕ - ๓๖๖
ลงวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ ความว่า

“ด้วยวัดรังสีสุทธาวาสตั้งอยู่ใกล้วัดบวรนิเวศวิหาร
ถูกวัดบวรนิเวศวิหารบิทย่อมร่วรงไรจำเริญไม่ได้ ทั้งวัดชำรุด
ไม่มีกำลังจะปฏิสังขรณ์ ฝ่ายวัดบวรนิเวศวิหาร ถึงนำเข้า
พรรษามีพระจำพรรษามาก หาที่เปนสถานที่ประชุมในการ
เล่าเรียนของพระสงฆ์สามเณรได้ยาก ศาลาก็เป็นที่เล่าเรียน
ของเด็กเต็มหมด ต้องอัดแอมาก ทางแก้ที่ให้สะดวกด้วยกัน
ทั้งสองฝ่าย คือรวมวัดรังสีเข้าหาวัดบวรนิเวศวิหาร เช่นกรม
ศึกษาธิการรวมการศึกษาเล่าเรียนอยู่บัดนี้ จึงทรงพระกรุณา
โปรดให้รวมวัดรังสีสุทธาวาสเข้าหาวัดบวรนิเวศวิหาร และ
เรียกชื่อรวมเปนวัดบวรนิเวศวิหารสืบไป”

วัดวงษมูลิวาร ถอนวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๘
ด้วยเหตุความคับแคบของสถานที่ภายในวัดที่ล้อมรอบด้วยหน่วยงานของกองทัพเรือ ประกอบ
กับข้อจำกัดในการสรรหาพระสงฆ์ที่มีคุณสมบัติครบถ้วนเป็นเจ้าอธิการปกครองคณะสงฆ์
ภายในวัด ปรากฏหลักฐานลายพระหัตถ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
ถึงเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ในเอกสารจดหมายเหตุ
ที่ กร.๖ ศ/๑๒ เอกสารกรมราชเลขาธิการ เรื่อง ถอนพระสงฆ์ออกจากวัดวงษมูลิวารไปสมทบ
วัดอื่น มอบวัดให้กระทรวงทหารเรือรักษา ลงวันที่ ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๙ ความว่า

“เมื่อภูมิภาพันธ์หลัง ฉันได้ไปตรวจดูวัดวงษมูลิวาร
ที่ตั้งอยู่หลังกระทรวงทหารเรือ เห็นวัดชำรุดทรุดโทรมมาก
กระทรวงทหารเรือโอบอยู่สามด้านแล้ว ยังอยู่แต่ด้านหลัง
วัดออกถนนบ้านขมิ้น แลที่ทรงในวัดนั้นกระทรวงทหารเรือ
ได้เข้าครองใช้สอยมานานแล้ว เวลานี้วัดนั้นไม่ยังประโยชน์
ของวัดให้สำเร็จ คือ ไม่ได้ไปเป็นที่ทำบุญพึ่งเทศนาบวชเรียน
แต่อย่างใดอย่างหนึ่งของมหาชนเลย มีพระจำพรรษาราว
๗ รูป ๘ รูปเปนอย่างมาก เปนพระมาแต่อื่น ผู้ที่หาสำนักใน

วัดอื่นได้ยาก ถ้าไม่ได้รับความเลื่อมใสของกระทรวงทหารเรือ
ด้วยแล้ว น่าจะอยู่ไม่ได้ อยู่ก็เปล่าแต่ผู้เฝ้าวัด ไม่ได้ทำกิจ
อย่างอื่นให้สำเร็จประโยชน์แก่พระศาสนา

วัดนี้ อยู่หลังวังที่เปนพระราชฐานเดิมของ
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แดกตกเปนพระราชวัง
เดิม ของสมเด็จพระบรมราชาเจ้า กรมพระราชวังมหาเสนาณรงค์
แลเปนวังของพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ ชั้น ๒ กรมขุนอิศเรศบรม
กรมหมื่นอมรมนตรี แลกรมหมื่นอนันตการฤทธิ โดยลำดับ
ได้ยืมว่ากรมขุนอิศเรศบรมทรงสถาปนา แต่ยังคง
พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ ชั้น ๒ พระองค์เจ้าพัน ทรงปฏิสังขรณ์
สำเร็จในรัชกาลที่ ๕ ผู้ที่ปฏิสังขรณ์ให้เปนปกติไม่แล
เห็นตัวแล้ว เจ้าอาวาสก็มีใช้ผู้กว้างขวาง ทั้งอยู่ในที่ไม่เป็น
สาธารณะด้วย ครั้นจะจ่ายพระราชทรัพย์ ซึ่งทรงพระราชอุทิศ
ปฏิสังขรณ์ประจำปีปฏิสังขรณ์วัดนี้ ก็ไม่มีประโยชน์ในทาง
พระศาสนา แลหากว่าวัดนั้นว่างเจ้าอาวาส จะจัดพระสมควร
เปนเจ้าอาวาสไปอยู่ก็น่าเสียดายเพราะบำรุงไม่ขึ้น จะเลือกเอา
พระพอดิพอร้าย ก็ไม่สมควรแก่ตำแหน่งฯ...”

จะเห็นได้ว่า ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
นับเป็น ๓ สถาบันหลักที่เป็นเครื่องค้ำจุนความเป็นชาติไทย นอกจากนี้
ยังเป็นรากฐานสำคัญของศิลปวัฒนธรรม โบราณราชประเพณีอันสะท้อนถึง
ความซับซ้อนและคุณค่าทางวัฒนธรรมของไทย ซึ่งเป็นแนวทางการใช้ชีวิตร่วมกัน
ของผู้คนในสังคมไทยมาอย่างยาวนานและแนบแน่น ประกอบกับพระราชปณิธานของ
พระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ทุกพระองค์ที่ทรงสร้างบูรณปฏิสังขรณ์
ตลอดจนอุปถัมภ์พระอารามสำคัญทั่วพระราชอาณาจักรจวบจนถึงปัจจุบัน ก่อเกิด
ความภาคภูมิใจและพลังสามัคคีของประชาชนในชาติ และเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่
สำคัญในการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของประเทศสืบไป

คำนำฉบับพิมพ์ครั้งแรก

พุทธศักราช ๒๔๕๗

คำนำ

ด้วยเจ้าภาพงานศพเจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกร (ม.ว. คลี สัททัศน์) มีท่านผู้หญิงเฝ้าอน ท.จ. ผู้ภรรยาเป็นต้น ขอให้ข้าพเจ้ารับ ข้าราชการเรื่อง แลจัดการ พิมพ์หนังสือแจกในงานศพเจ้าพระยาวิชิตรวงษ์ วฒิไกร ซึ่งจะไต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเพลิง ทั่วราชอาณาจักรในปลาย พ.ศ. ๒๔๕๗ นี้ ข้าพเจ้ารับเป็นธุระให้ ด้วย ความเต็มใจที่จะกระทำการสนองคุณเจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกร ซึ่งได้มีมาแก่ข้าพเจ้า ก็จึงจะกล่าวต่อไปข้างหน้าอีกสอง ๓ นอก จากหน้าที่ที่เป็นกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ ที่รับธุระอย่างนี้ของผู้ อื่นมาเป็นอันมาก

ท่านทั้งหลายผู้รักคุณเคย กับเจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกรคง จะมีความเห็นเป็นอย่างเดียวกันว่า ถ้าหนังสือแจกในงานศพ ของท่านเป็นเรื่องเนื่องด้วยฝ่ายสังฆการีแลธรรมการ ซึ่งท่านเจ้า พระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกร ได้รับราชการมีชื่อเสียงเกียรติคุณมาใน กระทรวงราชการนั้นจนได้เป็นเสนายกเป็นที่สุดจะสมควรยิ่งกว่าพิมพ์ หนังสือหมวกอื่น ความข้อนั้นก็เป็นความเห็นของข้าพเจ้าเหมือนกัน แลมีความยินดีที่จะทำไว้ทั้งความเห็น ด้วยเมื่อเจ้าพระยาวิชิตร วงษ์วุฒิไกรยังมีชีวิตอยู่ ได้อุทิศเรียบเรียงตำนานพระอรหันต

(๒)

หลวงทูลเกล้าฯ ถวายในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ไว้เรื่อง ๓ แลได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเรียบ
ร้อย เป็นหนังสือคัมภีร์เรื่อง ๓ ซึ่งสมควรจะพิมพ์แจกได้ ไม่
ต้องเป็นภาระจะต้องเลือกหา แต่หนังสือตำนานพระอารามหลวงที่
เจ้าพระยาวิชิทวงศ์วุฒิไกรเรียบเรียงไว้ข้างจะสันไปสักหน่อย เมื่อ
พิมพ์เข้าเป็นสมุดเล่มเล็กนัก ข้าพเจ้าจึงได้อำทำเนียบสมณศักดิ์
ซึ่งพระยาพยุมาธิบดี (อ่อน โทณวสุรชนะ เปรี๊ญ) ได้รวบรวม
ไว้พิมพ์เพิ่มไว้ข้างท้ายอีกตอน ๓ กับคำนำของข้าพเจ้าที่แต่งใหม่
ในคราวนี้ ขนานนามหนังสือเรื่องนี้ไว้ว่า “ตำนานพระอาราม
แลทำเนียบสมณศักดิ์” หวังใจว่าจะพอใจของบรรดาผู้ที่จะได้
รับแจกทั่วกัน

ประวัติเจ้าพระยาวิชิทวงศ์วุฒิไกร

เจ้าพระยาวิชิทวงศ์วุฒิไกร เกิดเมื่อวันจันทร์ แรมสิบค่ำ
เดือนเก้า ปีเถาะเบญจศก จุลศักราช ๑๒๐๕ พ.ศ. ๒๓๘๐ เป็น
บุตรหม่อมเจ้าจินดา ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๓ พระองค์เจ้า
สุทัศน์ ซึ่งได้ทรงรับพระสพรหมบัตรเป็นกรมหมื่นไกรสรวิจิตแลได้
ทรงบัญชาการกรมสังฆการีแลธรรมการเมื่อในรัชกาลที่ ๓ เจ้าจอม
มารดาของกรมหมื่นไกรสรวิจิต ชื่อ เจ้าจอมมารคากลิ่น เป็น
ธิดาพระยาพัทลุง (ขุน) หรือเรียกอีกนัย ๑ ว่า พระยาพัทลุง

คางเหล็ก ซึ่งเป็นข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
 จุฬาโลก ญาติวงศ์ของเจ้าจอมมารตากสิ้นรัชกาลที่ ๑ ได้รับ
 ราชการทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในหลายคน ผู้ซึ่งควรจะยกนามมากล่าวใน
 หนังสือนี้ คือพระยาพัทลุง (ทองขาว) บุตรพระยาพัทลุง (ขุน)
 แลพระยาพัทลุง (ทับ) บุตรพระยาพัทลุง (ทองขาว) พระยา
 พัทลุง (ทองขาว) เมื่อถวายตัวรับราชการอยู่ในกรุงเทพฯ ได้
 ปรนยาน้องในราชินีกลของสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีนาถ
 ด้วยเหตุนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงนิยว่า
 ตระกูลของเจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วิไมไกร เป็นพระประยูรญาติข้าง
 ฝ่ายสมเด็จพระบรมราชชนนีด้วยอีกส่วน ๑ ได้เคยมีรับสั่งแล้วว่า
 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จลงไปเมืองสงขลา
 พระยาพัทลุง (ทับ) มาเฝ้า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
 อยู่หัวได้มีรับสั่งให้พระองค์ทรงเคารพต่อพระยาพัทลุง (ทับ) โดย
 ฉันทเป็นญาติข้างฝ่ายสมเด็จพระชนนี ส่วนหม่อมราชวงศ์ซึ่งเป็น
 นักการกรมหมื่นไกรสรวิชิตนั้น ได้รับราชการมีตำแหน่งมาแต่ใน
 รัชกาลที่ ๔ รัชกาลที่ ๕ จนถึงรัชกาลปัจจุบันนี้หลายคน ควรจะ
 ยกนามมากล่าวในส่วนบุตรหม่อมเจ้าจินดา คือ หม่อมราชวงศ์
 หรั่ง ได้เป็นที่พระทิพกำแหงสงคราม ปลัดเมืองพัทลุงคน ๑
 หม่อมราชวงศ์เชียว ได้เป็นที่หลวงขรรฆมาราณวัตร ใน
 กระทรวงธรรมการคน ๑ หม่อมราชวงศ์ท้วมคน ๑ ทั้ง ๓ นี้
 ได้เคยรับราชการในกรมทหารมหาดเล็กมาก่อน แต่หม่อม

(๔)

ราชวงศ์ท้าวไม้เป็นแต่เพียงนายสิบเอก หาทันได้รับพระราชทาน
สัญญาบัตรไม่ หม่อมราชวงศ์ลยเป็นคนเล็ก ถวายตัวเป็น
มหาดเล็กในรัชกาลที่ ๕ ได้มียศตั้งแต่เป็นนายชั้นหุ้มแพรโดยลำดับ
ขึ้นมา จนได้เป็นเจ้าพระยาอภัยราชามหายศิทธิวรามา เสนายก
กระทรวงยุติธรรมอยู่ในทุกวันนี้ ก็เป็นน้องเจ้าพระยาวิชิ
ตวงศ์วุฒิไกร หม่อมเจ้าอลองกระณนังหม่อมเจ้าจินดา มีบุตร
ทำราชการอยู่ในตำแหน่งสูงเวลานี้ ๒ คน คือ มหาเสวกตรี
พระยาศรีวรวงศ์ (ม. ว. จิตร) ม. ส. ม, ท. จ. ว, ผู้บัญชาการ
โรงเรียนข้าราชการพลเรือน ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวคน ๑ นายพลโท พระยาสุนทรราชา (ม. ว. สิทธิ)
ม. ส. ม, ท. จ, เป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตอยู่ในเวลานี้
คน ๑ จะเห็นได้โดยยาญชื่อว่า เชื้อพระวงศ์กรมหมื่นไกรสรวิจิต
แม้มีบางคนที่ไม่ได้รับราชการ แต่ที่ได้รับราชการตำแหน่งสูงมี
หลายคน นับเจ้าพระยาวิจิตวงศ์วุฒิไกร เป็นหัวหน้าในตระกูลนั้น
เจ้าพระยาวิจิตวงศ์วุฒิไกร เดิมชื่อหม่อมราชวงศ์พรณราย
แล้วจึงเปลี่ยนชื่อคล่ เหตุใดจึงเปลี่ยนข้าพเจ้าไม่ทราบ ท่านท้าว
ในหัวข้อประวัติของท่านแต่เท่านั้น เมื่ออุปสมบท กรมสมเด็จพระ
ปวเรศวริยาลงกรณ์ เป็นพระอุปัชฌาจารย์ แต่ขอขอยุ้กัสระเกษ
ด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรับสั่งว่า ในวงษ์ของ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นไกรสรวิจิต เคยบวชในฝ่าย
มหานิกายมาแต่เดิม แม้กรมหมื่นไกรสรวิจิต เมื่อทรงผนวช

(๕)

ก็เสด็จยู่วัดสระเกษ เชื้อพระวงศ์ควรจะบวชให้ตรงตามลัทธิของ
เทือกเถาที่มามา ไม่จำเป็นจะต้องเปลี่ยนมาบวชเป็นธรรมยุต

ประวัติของเจ้าพระยาวิชิทวงศ์วุฒิไกรในส่วนราชการนั้น ได้
ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๔๐๗
ตั้งแต่ถวายตัวแล้ว ก็ได้ช่วยหม่อมเจ้าจินดาธิบดีข้าราชการใน
กรมสังฆการีธรรมการมาแต่เดิม จึงได้เป็นผู้ชำนาญราชการ
ในกรมทั้ง ๒ นั้น เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๓ กรมหมื่น
ออกมรตินราช ซึ่งได้ทรงบังคับการกรมสังฆการีธรรมการใน
รัชกาลที่ ๔ สิ้นพระชนม์แล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา
บำราบปรปักษ์ ทรงกำกับการสังฆการีธรรมการ สมเด็จพระเจ้า
ฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์ ทรงพระกรุณาเจ้าพระยาวิชิทวงศ์วุฒิไกร
จึงทรงใช้สอยในราชการกรมสังฆการีธรรมการต่างพระองค์ ถึง
กราบบังคมทูลขอราชการสังฆการีแลธรรมการ แต่พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แลรับสั่งในราชทานนั้นได้ ตั้งแต่ยัง
เป็นหม่อมราชวงศ์กล่มมหาดเล็กตลอดมาจนถึงรัชกาลที่ ๕ ด้วย
เหตุนี้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน
สัญญาบัตรเมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๔๓๖ ที่แรกก็ได้เป็นพระวุฒิการยศ
ศรีวิสุทธิศาสนวโรประการ จางวางกรมธรรมการสังฆการี แลต่อ
มาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนยศขึ้นเป็นพระยา ได้รับ
พระราชทานพานทองเป็นเกียรติยศ

(๖)

เมื่อปี พ. ศ. ๒๔๓๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวม
กรมธรรมการสังฆการี กรมศึกษาธิการแลกรมพยาบาลเข้าเป็น
กระทรวงธรรมการ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าเป็นผู้บัญชาการกระทรวงนี้
เป็นคนแรก เจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกร แต่ยังเป็นพระยาวุฒิศการ
ยติ จึงมารับราชการในที่ปลัดทูลฉลองรองตัวข้าพเจ้า เมื่อทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าเสด็จพระราชหัตถเลขาออกไปรับ
เสด็จพระเจ้านิโกลาสที่ ๒ เอมเปอเรอร์เซีย แต่ยังเป็นชาววิช
ถึงที่เมืองสิงคโปร์ เจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกรก็ได้ออกไปด้วย
การที่ไปครั้งนี้เป็นคราวแรกแลคราวเดียวที่ท่านได้ออกไปถึงเมือง
นอกพระราชอาณาจักร ที่ข้าพเจ้านำความขึ้นมากล่าว ผู้ท่านโดย
มากที่มีใญ่รักคุ้นเคยกับตัวท่านเจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกรในครั้งนั้น
อาจจะเข้าใจว่าข้าพเจ้าเอาข้อความเล็กน้อยที่ไม่มีสาระมากล่าว แต่
ที่จริงมีเหตุที่ควรระกล่าวไว้ให้ปรากฏ ด้วยเมื่อก่อนจะตั้งกระทรวง
ธรรมการนั้น เจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกรมีอาการป่วยเจ็บ ออก
จะทอดพระเนตรว่ามีความพิการอยู่ในร่างกาย เมื่อรวมกรมธรรมการ
สังฆการีเข้ามาสมทบในกระทรวงธรรมการ ท่านเป็นผู้ที่ได้บัญชา
การเป็นอิสระมาแต่ก่อน ที่ต้องมาเป็นที่ ๒ รองตัวข้าพเจ้าผู้เยาว์อายุ
แลมีความรู้ในทางสังฆการีธรรมการน้อยกว่าท่านเป็นอันมาก หรือ
ยังไม่รู้ที่เขี้ยวดีกว่าได้ ถ้าท่านเป็นผู้มีอหยาไคร่อย่างอื่นดูก็อาจจะรู้
สึกโทมนัส แต่ความจริงมิได้เป็นเช่นนั้น ท่านเห็นแก่ประโยชน์

(๗)

ราชการเป็นสำคัญยิ่งกว่าในส่วนตัว แต่บางทีจะเป็นด้วยความ
 นัยถือว่า ข้าพเจ้าเป็นพระเจ้าลูกเขยในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวด้วย ท่านจึงตั้งใจอุปการะชี้แจงราชการซึ่งท่านชำนาญ
 มาแต่ก่อนแก่ข้าพเจ้าโดยมิได้ยึดอย่างหนึ่งอย่างใด ข้าพเจ้า
 อยากจะให้ท่านได้เห็นการอย่างใหม่ ซึ่งเกี่ยวเนื่องด้วยต่างประเทศ
 จึงได้ชวนท่านไปราชการถึงเมืองสิงคโปร์ด้วยในครั้งนั้น ท่านก็เต็ม
 ใจไป แม้ต้องทนความลำบากบ้างก็มีได้ยอతో มีผลงานสละ
 ความที่ท่านคิดว่าจะเป็นคนพิการมาได้แต่ครั้งนั้น เมื่อทรงพระ
 กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าออกไปราชการประเทศยุโรปเมื่อ
 พ. ศ. ๒๔๓๔ ท่านได้บัญชาการกระทรวงแทนข้าพเจ้าจนตลอด
 เวลาข้าพเจ้ากลับมา แลคงเป็นปลัดทูตตลอดอยู่ตลอดเวลา
 เจ้าพระยาภาณุวงศ์เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดการ เมื่อเจ้าพระ
 ยาภาณุวงศ์ออกจากตำแหน่งนั้นแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรด
 เกล้าฯ ให้ท่านเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดการ แต่ยังเป็นพระ
 ยาวุฒิการบดี ได้รับพระราชทานเกียรติยศแลเครื่องราชอิสริ
 ยากรณ์ต่าง ๆ อย่างสูงในรัชกาลที่ ๕ คือ ได้เป็นองคมนตรี
 รัฐมนตรี เป็นกรรมการศาลฎีกา แลได้รับพระราชทานเครื่อง
 ราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือกชั้นที่ ๑ มหาวราภรณ์ มงกุฎสยามชั้นที่ ๑
 มหาสุรภรณ์ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ติดจุฬจอมเกล้าวิเศษ แล
 เหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ ๒ เหรียญดุษฎีมาลา เข็มราชการแผ่นดิน
 แลเหรียญจักรพรรดิมาลาเป็นเกียรติยศ.

(๘)

ครั้นเมื่อปีโรง พ.ศ. ๒๔๔๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเกียรติยศท่านขึ้นเป็นเจ้าพระยา มีเนื้อความตามประกาศพระบรมราชโองการว่า “คุณมีสกุล พระพุทธศาสนกาล เป็นอภิศภาคล่วงแล้ว ๒๔๔๗ พรรษา ปัตย์บันกาล จันทรคตินิยม นาคสังวัชร กตึกมาศ สกรุบักษ์ ตติยภักดิ์ ครุวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๒๓ พุศิจิกายนมาศ ทศมมาสาหคุณพิเศษ ปริเลทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามงกุฎ บรมบุรรัตนราชวิงษ์ วรุตมพงษ์บริพัตร วรชติยราชนิกรโคม จาตุรนต์บรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ ฯ ล ฯ ปรมินทรบรมมิกมหาราชวิราช บรมนารถบพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชดำริเห็นว่า พระยาวคฺฉิการบตีได้ถวายตัวเป็นมหาคเล็กมาแต่ในรัชกาลที่ ๔ ภายหลังได้รับราชการเป็นผู้ช่วยในกรมสังฆการี ครั้นรัชกาลปัตย์บันนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นอธิบดีกรมสังฆการีแลขรรคมการสืบมาจนได้เป็นปลัดทูลฉลองเมื่อตั้งเป็นกระทรวง จนได้เป็นเสนาบดี รอยรัฐราชการในหน้าที่เก่าใหม่เป็นอันมาก อีกส่วนหนึ่งนั้น ได้รับราชการเป็นอุปนายกในรัฏฐมนตรี จนเป็นผู้รั้งตำแหน่งสถานายกเป็นองคมนตรี ได้รับหน้าที่เป็นกรรมการศาลฎีกาอยู่ช้านาน เจริญวัยวุฒิปรีชาสามารถอยู่รู้ในราชกิจใหญ่น้อย แลมีความจงรัก

(๘)

ภักดีต่อไฉ่ฟาลของขลุ้พระบาท สมควรจะได้รับสุพรรณบัตรเป็น
เจ้าพระยาผู้หนึ่งไ้

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนา พระยาวุฒิการ
ยติ ศรีวิสุทธิศาสนวโรประการ ขึ้นเป็นเจ้าพระยา มีสมญาจาก
ในสุพรรณบัตรว่า “เจ้าพระยาวิจิตวงษ์วุฒิไกร คุภไนยนิติขาริ
ศรีวิสุทธิศาสนวโรประการ บรมนฤบาลสวามิภักดิ์ สุขุมศักดิ์
สมบรณ์ สุนทรพจนพิจิตร ราชกิจจานุกิจโกศล พหุลถวิลญาณวัตร
ศรีรัตนสรณารณ สถาวรเมตตาทษาไศรย อภัยพิริยปรากرمพาหุ
คชนาม ถิธศักดิ์นา ๓๐๐๐๐ จงเจริญทฤณชนมายุ พรรณศุขศิริ
สวัสดิ พิพัฒนามงคล ขนสารสมบัติ บริวารสมบรณ์ทุกประการ
เทอญ” ทั้งนี้ แลได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐม
จุลจอมเกล้าในเวลาต่อมาในปีนั้นด้วย

เจ้าพระยาวิจิตวงษ์วุฒิไกร ยังได้รับพระราชทานเกียรติยศ
พิเศษอีกอย่าง ๑ เมื่อในรัชกาลที่ ๕ ซึ่งสมควรจะจดลงไว้ ด้วย
ไม่ปรากฏว่าข้าราชการคนใดได้เคยรับพระราชทานเกียรติยศอย่าง
นั้นมาแต่ก่อน คือเมื่อปีรกา พ.ศ. ๒๔๕๒ เมื่อพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในเวลาพระชนม
พรรษาเสมอด้วยสมเด็จพระโอยกาธิราช พระบาทสมเด็จพระพุทธ
เลิศหล้านภาไลย พระบรมวงษานวงษ์ประชมพร้อมกันที่พระ
ที่นั่งราชฤทธิธะสวนดุสิต ในอภิรักษ์จิตสมัยนั้นเมื่อณวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์

(๓๐)

เพื่อถวายคอกไม้ขี้ปเทียนเครื่องสักการแก่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าแมนเขียน พระเจ้าลูกเธอ ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย ซึ่งยังมีพระชนม์เหลืออยู่แต่พระองค์เดียวในเวลานั้น เมื่อถวายคอกไม้ขี้ปเทียนพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าแมนเขียนแล้ว พระบรมวงศ์เธอองค์ใดที่ขึ้นชั้นแลพระชันษาสูงกว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๆ ก็พระราชทานคอกไม้ขี้ปเทียนเครื่องสักการแก่พระองค์นั้น ส่วนพระบรมวงศ์ที่อยู่ในชั้นแลพระชันษาอ่อนกว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ถวายคอกไม้ขี้ปเทียนแก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นเมื่อเสร็จการถวายคอกไม้ขี้ปเทียนแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งให้หาเจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกรเข้าไปนำพระที่นั่ง แล้วมีรับสั่งว่า “พละอายแก่กว่าฉัน ควรจะได้รับคอกไม้ขี้ปเทียน” ดังนี้แล้ว ก็พระราชทานคอกไม้ขี้ปเทียนเครื่องสักการแก่เจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกร มีขุนนางคนเคี้ยวที่ปรากฏมาว่า ได้รับพระราชทานเกียรติยศทรงยกย่องอย่างนี้

ราชการอันนับเป็นหน้าที่พิเศษ เจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกรได้ทำในรัชกาลที่ ๕ ซึ่งควรจะยกขึ้นกล่าวโดยเฉพาะมีอยู่อย่าง ๓ คือ ที่ได้รับหน้าที่แรกนาขวัญอยู่ ๓ ปี การแรกนาขวัญนี้เป็นประเพณีโบราณ ต้นตำราแต่มีขยมประเทศ เมื่อถึงต้นฤดูทำนา เวลาได้ศกฤกษ์ พระเจ้าแผ่นดินเสด็จลงทรงไถนาขวัญเป็นสัญญาให้ราษฎรในประเทศนั้น ๆ ลงมือทำนา ประเพณี

(๑๑)

ที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จลงทรงแรกนาเอง เห็นจะเลิกมาเสียช้านานแล้ว แม้ในพระตำราที่ปรากฏในสยามประเทศนี้แต่โบราณ ก็ว่าเป็นหน้าที่ของเจ้าพระยาจันทกุมาร เป็นผู้แรกนาขวัญต่างพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน มาในชั้นหลังเมื่อไม่มีตำแหน่งเจ้าพระยาจันทกุมาร นำที่ตกแก่เจ้าพระยาพลเทพที่จะแรกนาขวัญต่างพระองค์จนถึงรัชกาลที่ ๔ ตั้งแต่ข้าพเจ้าจำความได้ เห็นเจ้าพระยาภาณุราภัยที่สมุหนายก เป็นผู้แรกนาขวัญต่างพระองค์ทุกปี โดยเป็นผู้หลักผู้ใหญ่เล่าให้ฟังว่า เกิดฝนแล้งติด ๆ กันหลายปี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงเลือกให้เจ้าพระยาภาณุราภัยเป็นผู้แรกนาขวัญ ด้วยทรงพระราชดำริเห็นว่า ตระกูลของท่านเป็นตระกูลพราหมณ์มาแต่ครั้งกรุงเก่า เมื่อเจ้าพระยาภาณุราภัยอสังกรรม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสิทธิราชฤทธิไกร (แย้ม) แต่ยังเป็นพระยาอภัยบริรักษ์ ซึ่งเป็นบุตรเจ้าพระยาภาณุราภัย รับหน้าที่เป็นพระยาแรกนาต่อมาจนเจ้าพระยาภาณุกรวงศ์ (พร บุนนาค) เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ นำที่แรกนาก็กลับมาเป็นหน้าที่เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการตลอดมาจนถึงเมื่อเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ก็ได้แรกนาขวัญอยู่ตามตำแหน่ง ครั้นเมื่อมยมเสง พ.ศ. ๒๔๔๘ บวช พ.ศ. ๒๔๕๑ แล้วยุภา พ.ศ. ๒๔๕๒ เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์บวช พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเลือกให้เจ้าพระยาวิชิตวงศ์

(๑๒)

วุฒิไกรเป็นพระยาแรกนาขวัญ การซึ่งไ้ไปนําคําแห่งพระยาแรก
นาขวัญเช่นนั้น ไม่เป็นนําคํานําคความยินดีมาให้แต่ฝ่ายเดียว
เพราะถ้าฝนแล้ง ผู้แรกนามักถูก แลเคยถูกราษฎรชาวนาทึ
โทษต่าง ๆ พระยาแรกนาต้องรับผิดชอบอย่างนี้ตั้งแต่รัชกาล
ก่อน ๆ มา จนเข้าใจกันคือ เมื่อถึงเวลาจะแรกนา ผู้ใดเป็นพระยา
แรกนาขวัญ ต้องชวนชาวบ้านไปบูชา แลขอพรต่อวัดแลผู้ซึ่งตน
นับถือ เพื่อจะให้เกิดผลไ้พลัยแก่การไ้ร่นาตลอดปีนี้ เจ้า
พระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกรนับไ้ไ้ว่า เป็นผู้เคราะห์ดีในนําคํ่า ๆ กล่าว
มานี้ผู้ ๑ คํ่าทุก ๆ ปีที่ท่านเป็นพระยาแรกนา เป็นปีที่ไ้ไม่ขาด
แคลนในการไ้ร่นาเลยสักปีเดียว

เจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกร รัชการสนองพระเดชพระคุณ
ในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการมาตลอดรัชกาลที่ ๕ ครั้น
ถึงรัชกาลปัจจุบันนี้ ไ้ได้รับพระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์รัชกาล
ที่ ๖ ชั้นที่ ๒ เป็นเกียรติยศอีกอย่าง ๑ แต่ท่านมีความชรา
ทุพพลภาพโรคโภยเปียกเบ้เนือง ๆ ไม่สามารถจะรับราชการ
ตามตำแหน่งไ้ได้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึง
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ท่าน
ออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ รับพระราชทาน
เบี้ยบำนาญเต็มตามบันดาคํ่ากิติ ตั้งแต่ปี พ. ศ. ๒๔๕๔ แต่
ถึงท่านชราทุพพลภาพมากแล้วเช่นนั้น เวลาไ้มีการงานในพระ
ราชฐานท่านไ้ว่าเป็นการสำคัญ ท่านไ้ยังอุสาหะเข้าไปเฝ้าทูล

(๑๓)

ล่องชลพระบาท แม่เพียงครั้นยามหนึ่งลมกำลังที่สามรถ
จะทำได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลยี่สิบนั้น ทรง
ประจักษ์แจ้งความจริงรักภักดีของเจ้าพระยาวิชิทวงศ์วุฒิไกร ซึ่ง
ได้มีต่อพระองค์มา ตั้งแต่ยังไม่ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ
อยู่แล้ว ครั้นมาทอดพระเนตรเห็นความพยายามด้วยความจงรัก
ภักดีของท่านในเวลาเมื่อชราทพลภาพ ก็กล่าวมานี้ จึงทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือก
มหาปรมาภรณ์ แก่เจ้าพระยาวิชิทวงศ์วุฒิไกร เมื่อณวันที่ ๑๖
ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ เป็นเกียรติยศอย่างสูง ซึ่งมีแต่ตัวท่าน
ผู้เดียวในบรรดาข้าราชการ ซึ่งได้รับพระราชทานในเวลานั้น

เจ้าพระยาวิชิทวงศ์วุฒิไกร บัวยเป็นโรคชรา ประกอบ
ด้วยวัฏกะพิการ อาการทรุดลงโดยลำดับ ถึงอสัญกรรมเมื่อณวัน
ที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๖ เวลาเช้า ๕ โมง ๓๐ นาที คำนวณ
อายุได้ ๖๘ ปีกับ ๗ เดือน ๑๘ วัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เสด็จไปพระราชทานน้ำรดศพ แลพระราชทานเกียรติยศในการ
ศพ คือ มีแตงสังข์ จำปี จำลอง แลพระราชทานโกศ
มณฑปทรงศพ อย่างเสนาบดีชั้นสูง ด้วยทรงพระอนุสรคำนึง
ถึงชาติสกุล แลความชอบความดีของท่านที่ได้มีมาแต่ก่อน
จึงกล่าวมาแล้ว

ในที่สุดแห่งประวัติของเจ้าพระยาวิชิทวงศ์วุฒิไกร ซึ่งข้าพเจ้า
ได้พรรณนามานี้ จะขอกล่าวความเพิ่มเติมลงไว้สักหน่อย ใน

(๓๔)

เวลานี้ผู้ที่เคยชอบอัชยาไศรยกับเจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วิไกรก็ยัง
มีมากทั้งพระแลคฤหบดี ข้าพเจ้าเชื่อว่าจะไม่มีผู้ใดคัดค้านคุณ
สมบัติของเจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วิไกร ซึ่งข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป
เหตุด้วยได้ทราบอยู่ด้วยกัน แต่คนชั้นเล็กหรือต่อไปภายหน้าผู้ที่ไม่
รู้จักท่าน ได้เห็นหนังสือเรื่องนี้ จะมีได้ทราบคุณสมบัติของท่าน
นอกจากที่กล่าวไว้ในทางราชการ จึงจะกล่าวความเพิ่มเติมลงไว้
คือเจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วิไกร เป็นผู้มีอัชยาไศรยโอบอ้อม
กว้างขวาง ผู้คนชอบพอมาก ทั้งพระแลคฤหบดี นับว่าท่าน
เป็นผู้มีมิตรสหายมากอย่างยิ่งคน ๑ ในยุคของท่าน ชื่อนี้ความจริง
จะว่ายุคเดียวกับอังคาส ถ้าจะให้ถูก ต้องว่าถึง ๓ ชั่วคน เพราะ
ท่านทำราชการมาแต่ในรัชกาลที่ ๔ เป็นคนกว้างขวางมาตั้งแต่
เป็นหม่อมราชวงศ์แล้ว ท่านมีวาจาเป็นคุณสมบัติอย่างสำคัญ
กล่าวคือ รู้จักที่จะพูดไม่ให้ขวางหูผู้หนึ่งผู้ใด คุณสมบัติข้อนี้
บางคนเข้าใจไปว่า อัชยาไศรยของท่านเป็นผู้พอใจจะยกยอผู้อื่น
ข้าพเจ้าขอยืนยันว่าไม่จริงอย่างเข้าใจนั้นเลยเป็นอันขาด ข้าพเจ้า
เองตั้งแต่ได้ร่วมราชการมากับท่าน ก็ได้รักชอบกันสนิทสนม
ตลอดมา ได้สนิทกันจนหลังที่สุด เมื่อก่อนท่านจะถึงอสัญ
กรรมเพียง ๒ วัน เพราะฉะนั้นถ้าจะตั้งตัวว่าเป็นผู้รู้อัชยาไศรยเจ้า
พระยาวิชิตรวงษ์วิไกรก็เห็นจะพอได้ เจ้าพระยาอภิราชมหา
บุคิธรรม * ผู้เป็นน้องชายของท่าน เมื่อพูดกันถึงเรื่องนี้
ความเห็นจะเป็นอย่างเดียวกับข้าพเจ้า จึงอยู่เจ้าพระยา

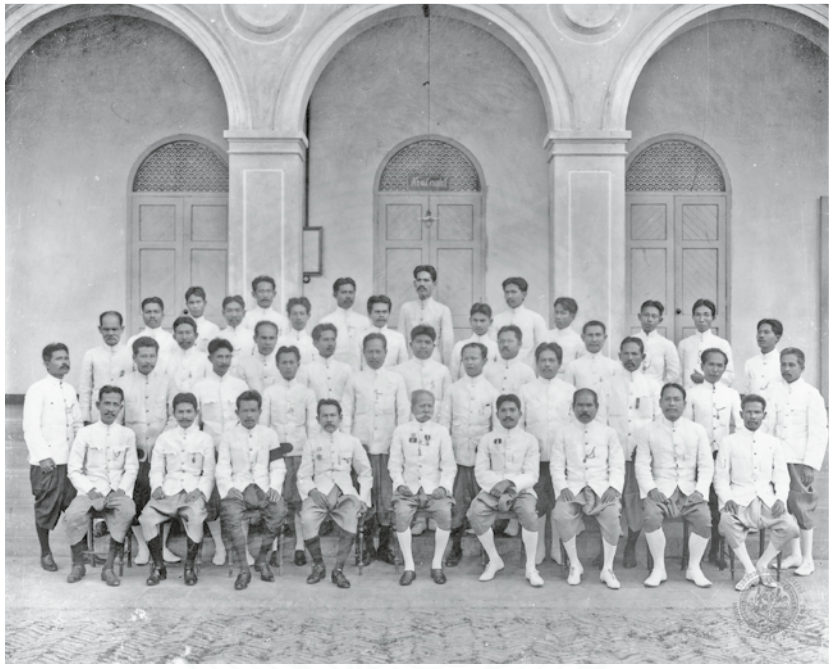
(๑๕)

วิชิตวงษ์วุฒิไกร ไม่พอใจจะใช้วาจาอันเป็นเครื่องรำคาญแก่
 ผู้หนึ่งผู้ใด ซึ่งนับว่าเป็นคุณสมบัติของท่าน แต่ถ้าผู้ใดทิ่ม
 ก็อาจจะโต้ตอบได้ถึงแต่้ม ไม่ว่ายศศักดิ์ต่ำแลสูง แต่ถ้าผู้ใด
 ที่เป็นผู้มีศรัทธารักใคร่กับท่าน หรือเจ้านายที่ท่านนับถือ ท่าน
 ถือเอาแต่การที่จะเป็นประโยชน์แก่ผู้หนึ่ง ๆ เป็นประมาณ พิจาร
 ว่ากล่าวแลตักเตือนแต่ด้วยน้ำใจที่รัก คำพูดจะถูกใจหรือมิถูกใจ
 ประการใด ท่านไม่ได้ถือเอาความประสงค์แต่จะพูดให้ถูกหูเป็น
 ประมาณนั้นเลยเป็นอันขาด ตั้งแต่ข้าพเจ้ารับราชการในกระทรวง
 เกียวกั้นมาตลอดจนสิ้นอายุของท่าน ข้าพเจ้าได้เคยรับคำตักเตือน
 ซึ่งรู้สึก ว่า ด้วยความที่ท่านรักใคร่ นับครั้งไม่ถ้วน ผู้หนึ่งที่ท่าน
 รักใคร่เช่นข้าพเจ้า หรือยิ่งกว่าข้าพเจ้า เข้าใจว่าในเวลาอันคงจะ
 ยังมีมากอยู่ด้วยกัน เชื่อว่าคงจะเคยได้รับคำตักเตือนของท่าน
 ทำนองเดียวกัน แลรู้สึกอย่างเดียวกันกับข้าพเจ้าว่า ได้เคยมี
 กัลยาณมิตรมาในเจ้าพระยาวิชิตวงษ์วุฒิไกรนี้คน ๑ ซึ่งจะหาให้
 เสมอเหมือนได้ด้วยยาก

อุภัยพงษ์พ.พ.

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๗

เสนาดำและข้าราชการกระทรวงธรรมการ

ถ่ายภาพร่วมกันที่ตึกสามัคคยาจารย์ โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย

เจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกร (หม่อมราชวงศ์คลี่ สุกัณ) เสนาบดีกระทรวงธรรมการ

นั่งกลางแถวหน้า ด้านขวาคือ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (หม่อมราชวงศ์เปีย มาลากุล)

ด้านซ้ายคือ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

ไม่ระบุปีที่ถ่ายภาพ

การประชุมข้าหลวงเทศาภิบาล พุทธศักราช ๒๔๕๐ (ไม่ระบุสถานที่ถ่ายภาพ)
เจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกร (หม่อมราชวงศ์คัล สุกตน์) สวมชุดราชปะแตนนั่งแถวหน้า

เจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกร (หม่อมราชวงศ์คัล สุกตน์) ถ่ายภาพคู่กับเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค)
ไม่ระบุสถานที่และปีที่ถ่ายภาพ

ตำนานพระอารามหลวง ฉบับพิมพ์ครั้งแรก พุทธศักราช ๒๔๕๖

ตำนานพระอาราม

เจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกร เสนาบดีกระทรวงธรรมการ
เรียบเรียงขึ้นในรัชกาลที่ ๕ ได้ทูลเกล้าฯ ถวายทรงตรวจแล้ว
มีข้อความดังต่อไปนี้.

ในกรุง

๑ วัดกัลยาณมิตร อยู่ปากคลองบางกอกใหญ่ฝั่งใต้ ที่
วัดนี้เดิมเป็นแม่น้ำคอนจีน ครั้นกรุงธนบุรียังเป็นที่จอดแพไม้
เจ้าพระยานิกรบดินทร (โต) สร้างวัดขึ้นในรัชกาลที่ ๓ ถวาย
เป็นพระอารามหลวง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
สร้างพระวิหารทั้งพระพุทธรูปใหญ่ ซึ่งทรงขนานพระนามว่าพระ
พุทธไตรรัตนนายก มาในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างหอไตรขึ้นตรงที่จอดแพของกรมสมเด็จ
พระศรีสุรินทรบุรี แลในรัชกาลที่ ๕ เจ้าพระยารัตนบดินทร
(รอด) บุตรเจ้าพระยานิกรบดินทร ปฏิสังขรณ์พระอารามนี้.

๒ วัดกัญจนสิงหาคัน อยู่คลองบางพรหม เป็นวัด
โบราณทรุดโทรม เดิมชื่อวัดทอง สมเด็จพระรพีธิวิโสภาคย์
มหานครนาริ ทรงสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๑ มาในรัชกาลที่ ๔

๒

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามเปลี่ยนใหม่
ว่า วัดกาญจนสิงหาสน์.

๓ วัดกฤตยาศี อยู่ริมแม่น้ำฝั่งตะวันตกใต้บ้านปูน พระยา
ราชมนตรี (ภู) สร้างขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระพุทธรูป มีนามว่าพระแทรก
คำ ได้มาแต่เมืองเวียงจันทน์ไปไว้เป็นพระประธาน.

๔ วัดมหาสุวรรณ อยู่คลองบางจาก เป็นวัดโบราณ
เดิมชื่อวัดศาลาลี่หน้า ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลกย์ โปรดให้เชิญพระประธานมาเป็นพระประธาน
ในพระอุโบสถวัดพระเชตุพน ขนานพระนามว่าพระพุทธรูปปฏิ
มากร แล้วโปรดให้ปฏิสังขรณ์วัดศาลาลี่หน้า พระราชทาน
นามเปลี่ยนใหม่ว่าวัดมหาสุวรรณ ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์อีกครั้งหนึ่ง.

๕ วัดเครือวัลย์วรวิหาร อยู่ในคลองมอญฝั่งใต้ เจ้า
พระยาอภัยภูธร สร้างในรัชกาลที่ ๓ แล้วถวายเป็นพระอาราม
หลวง พระราชทานนามว่าวัดเครือวัลย์วรวิหาร แล้วคืนพระ
บาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิสังขรณ์ด้วย แล้ว
เจ้าพระยาอภัยภูธรได้ปฏิสังขรณ์ต่อมา ถึงรัชกาลที่ ๕ ทรง
ปฏิสังขรณ์ด้วย.

๖ วัดจักรวรรดิราชาวาส อยู่ถนนจักรวรรดิแลถนนสำเพ็ง
เป็นวัดโบราณ เดิมชื่อวัดสามปลื้ม เจ้าพระยาบดินทรเดชา

๓

(สิ่ง) สถาปนาในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัว พระราชทานนามเปลี่ยนใหม่ว่า วัดจักรวรรดิราชาวาศ.

อนึ่งเมื่อเจ้าพระยาบดินทรเดชา เป็นแม่ทัพขึ้นไปปราบ
เวียงจันทน์ ได้พระบางเชิญลงมาถวายอีกครั้งหนึ่ง แต่เพราะ
มีคติพดลว่า เชื้อถ้อยกันสืบมาว่า ถ้าพระแก้วมรกตกับพระบาง
ประสิทธิ์ฐานอยู่ด้วยกันในเมืองใด เมืองนั้นมักเกิดศึกสงคราม
จากความจลาจลในบ้านเมือง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่
หัว จึงโปรดให้เชิญพระบางไปประดิษฐานไว้ที่วัดจักรวรรดิราชา
วาศ มาจนในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีชวดอัฐศก จุลศักราช ๑๒๒๘
ปี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระ
บางไปไว้ ณ เมืองหลวงพระบาง คงมีวิหารแลรูปจำลองพระบาง
อยู่ในวัดจักรวรรดิราชาวาศจนทุกวันนี้.

อนึ่งเมื่อฉนวนจันทร์เดือนอ้ายขึ้นค่ำ ๗ ปีฉลูเอกศก จุลศักราช
๑๒๕๑ พระมณฑลทิพมณี (มา) ได้สร้างภูเขาลดพระบาท
จำลองขึ้นในวัดจักรวรรดิ นัตให้มหาดชนประชุมบูชาในกลาง
เดือน ๓ ทุกปีมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระ
กรุณาโปรดพระราชทานมณฑป สวมรอยพระพุทธบาทจำลองนั้น
เป็นจำนวนเงิน ๑,๒๐๐ บาท แลการสร้างพระวิหารแลภูเขา
แลอื่น ๆ เป็นทรัพย์สินของพระมณฑลทิพแลทรัพย์สินผู้ซื้อ ๓๐,๐๘๐
บาท รวมทั้งสิ้นเป็นเงินในการสร้างพระบาทจำลองนี้เป็นเงิน
๓๑,๒๘๐ บาท.

๕

๗ วัดจันทาราม อยู่ในคลองบางกอกใหญ่ฝั่งใต้ ริมปากคลองบางยี่เรือ เป็นวัดโบราณ เดิมชื่อวัดบางยี่เรือกลาง พระยาสุรเสนาสร้าง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์ พระราชทานนามใหม่ว่า วัดจันทาราม.

๘ วัดชินนรธ อยู่ในคลองมอญฝั่งเหนือ ใกล้สวนนันทอุทยาน กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงสร้างในรัชกาลที่ ๓ ยังไม่แล้ว ในรัชกาลที่ ๔ ทรงปฏิสังขรณ์ต่อมาจนแล้ว พระราชทานนามว่า วัดชินนรธาราม.

๙ วัดชนะสงคราม อยู่ถนนจักรพงษ์ ตรงถนนเข้าสารในกำแพงพระนคร เดิมชื่อวัดทองปุม เป็นวัดโบราณ กรมพระราชวังวรมหาสุรสิงหนาททรงสถาปนาใหม่ ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ พระราชทานนามใหม่ว่า วัดชนะสงคราม ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์ ถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์อีก.

๑๐ วัดกุสิดาราม ตั้งอยู่ลำแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกเหนือปากคลองบางกอกน้อย เป็นวัดโบราณ เดิมชื่อวัดเสาประโคน สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพทรงสถาปนากรมพระราชวังวรมหาเสนานุรักษ์ ทรงปฏิสังขรณ์ใหม่ พระราชทานนามใหม่ว่า วัดกุสิดาราม รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์อีก.

๕

๑๑ วัดดาวดึงษ์ ตั้งอยู่ลำน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก ใต้ปากคลองบางขี้ขี้ พระยามหาเทพ (ปาน) สร้างใหม่ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามว่า วัดดาวดึงษ์.

๑๒ วัดศรีทศเทพ อยู่คลองบางลำภูบนฝั่งเหนือ นอกพระนคร ทรงวัดวังสี่สาวค้ำข้าม กรมหมื่นวิศุณนารณิภาสทรงเริ่มสร้างใหม่ ครั้นสิ้นพระชนม์แล้ว กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ทรงทำต่อมาไม่แล้ว รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างเพิ่มเติมภายหลังสำเร็จ เพราะเหตุนี้ วัดนี้จึงพระราชทานนามว่า วัดศรีทศเทพ แปลว่า เทวก้าสามชายสร้าง.

๑๓ วัดเทพธิดา อยู่ในพระนคร วิมประตุสำราญราษฎร์ รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างพระราชทานพระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอภัยสุทธาเทพ แลเป็นทุนของพระองค์ท่านบ้าง.

๑๔ วัดเทพศิรินทราวาศ อยู่ริมคลองผดุงกรุงเกษมฝั่งตะวันตก แลริมสะพานยศเส รัชกาลที่ ๕ ทรงสร้างถวายสมเด็จพระบรมราชชนนี.

๑๕ วัดเทวราชกุญชร อยู่ลำน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก เหนือปากคลองผดุงกรุงเกษมข้างเหนือ เดิมชื่อวัดสมอแครง เป็นวัดโบราณ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงสถาปนา

๖

ใหม่ ภายหลังเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี แล้วกรม
พระพิทักษ์เทเวศร์ ทรงปฏิสังขรณ์ ในรัชกาลที่ ๔ พระ
บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามใหม่ว่า
วัดเทพราชกัญชร ภายหลังพระองค์เจ้าสิงหนาท ทรง
ปฏิสังขรณ์อีก.

๓๖ วัดทองธรรมชาติ อยู่ลำน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก ทรง
วัดประทุมคงคา คือวัดลำเพ็งข้าม เป็นวัดโบราณ กรมหมื่น
นรินทรพิทักษ์ทรงปฏิสังขรณ์ แลรัชกาลที่ ๓ โปรดให้กรมหมื่น
เทชอดิศรเป็นแม่กอง ทรงปฏิสังขรณ์ เพราะได้ประทับอยู่วัง
กรมหมื่นนรินทรพิทักษ์ คือที่วังบรมพาภิรมย์เดี๋ยวนี้ ต่อมารัชกาล
ที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์อีก.

๓๗ วัดทองนพคุณ อยู่ลำน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก เห็น
ปากคลองสาน เป็นวัดโบราณ พระยาโชฎิกกราชเศรษฐี (ทองจีน)
ปฏิสังขรณ์มาก.

๓๘ วัดหนัง อยู่ในคลองค่านฝั่งเหนือ เป็นวัดโบราณ
กรมสมเด็จพระศรีสุลาไลย ทรงสถาปนาใหม่ ในรัชกาลที่ ๓
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์ แลมา
ในรัชกาลที่ ๕ ก็ได้ทรงปฏิสังขรณ์ด้วย.

๓๙ วัดนางนอง อยู่ในคลองค่านฝั่งใต้ ทรงวัดหนังข้าม
เป็นวัดโบราณ รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงรื้อสถาปนาใหม่ทั้งวัด.

๗

๒๐ วัดนางชี อยู่ในคลองท่านฝั่งเหนือ นอกวัดหนึ่ง
ออกมา เป็นวัดโบราณ พระยาราชนูชีต (จ้อง) ปฏิสังขรณ์.

๒๑ วัดนวลนรทิศ อยู่ในคลองบางกอกใหญ่ ตรงวัด
ฉิมพลีข้ามคลองไปออกข้างพรหมบางระมาดใต้ เดิมชื่อวัด
มะกอก เป็นวัดโบราณ เจ้าคุณนวลแลสมเด็จพระเจ้าพระยาองค์ใหญ่
สถาปนาใหม่ มาในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว พระราชทานนามใหม่ว่า วัดนวลนรทิศ ในรัชกาล
ที่ ๕ เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์แลเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ปฏิ
สังขรณ์.

๒๒ วัดนาคกลาง อยู่ในคลองมอญฝั่งใต้ ตรงวัดพระยา
ท่าข้าม เดิมชื่อวัดกลาง เป็นวัดโบราณ ภายหลังเรียกวัด
นาคกลาง ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงปฏิสังขรณ์.

๒๓ วัดนรนาถสุนทริการาม อยู่ริมถนนสามเสน เดิม
ชื่อวัดเทพยพลี พระยาโชฎีกราชเศรษฐี (เถียน) แต่ยังเป็น
พระยานนารถ กับสุนทรยา สถาปนาใหม่ ในรัชกาลที่ ๕
พระราชทานนามใหม่ว่า วัดนรนาถสุนทริการาม.

๒๔ วัดขวรรณเวศวิหาร อยู่ต้นถนนเพ็ญนคร ใกล้วัดรังษี
สุทธาวาส ในกำแพงพระนคร กรมพระราชวังขวรวมหาศึก
ศิลปเสพย์ ทรงสร้างใหม่ในรัชกาลที่ ๓ แลเชิญพระพุทธรูป
ลงมาแต่เมืองพิศณุโลก มาประดิษฐานไว้ในพระอารามนั้น.

๘

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระผนวช
เป็นพระราชาคณะแล้ว เสด็จมาประทับอยู่วัดบวรนิเวศ ได้ทรง
สร้างต่อมา แลโปรดให้เชิญพระพุทธรูปชินสีห์เข้าไว้เป็นพระประธาน
ในพระอุโบสถ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้าง
พระตำหนักพระราชทานด้วย.

มาในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
สร้างเพิ่มเติมแลปฏิสังขรณ์ทั่วทั้งพระอาราม โปรดให้เชิญพระ
ศาสดาเมืองพิศณุโลก ซึ่งเชิญมาไว้วัดสุทัศน์แต่ก่อนนั้น มา
ไว้ในพระวิหารวัดบวรนิเวศด้วย.

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๕ ทรงพระผนวช
สามเณร เมื่อปีชวดอัฐศก จุลศักราช ๑๒๒๘ เสด็จประทับ
จำพระวัดสาในพระอารามนี้.

ในรัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์ใหม่ทั้งพระอาราม แลโปรด
ให้สร้างตำหนักแลโรงเรียนมหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้นใหม่ด้วย.

๒๕ วัดบวรนิเวศ อยู่ริมสี่แยกคลองมหานาค พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างแต่ยังทรงพระผนวช
ภายหลังมาสร้างใหม่ทั้งวัด รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์ทั่วทั้งวัด.

๒๖ วัดบวรเมณฑล อยู่ริมลำน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก เห็น
วัดคฤหบดี ทรงวัดราชาธิวาสข้าม เข็มช่อวัดลิงขบ เป็นวัด
โบราณ กรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ ทรงสถาปนาใหม่

๘

มาในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์ พระราชทานนามใหม่ว่า วัดบรมมงคล.

๒๗ วัดบพิตรภิมุข อยู่ในคลองโอรังอ่างผึ่งใต้ เก็บซื้อวัดดินเลนฤๅวัดเชิงเลน เป็นวัดโบราณ กรมพระราชวังหลัง ทรงสถาปนาใหม่ ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ พระราชทานนามเปลี่ยนใหม่ว่า วัดบพิตรภิมุข รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์ รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงปฏิสังขรณ์ด้วย.

๒๘ วัดเบญจมบพิตร อยู่คลองเปรมประชากร ผังวันตก บริเวณสวนกุหลาบ เก็บซื้อวัดแหลมฤๅวัดไทรทอง เป็นวัดโบราณ กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ กรมพระพิทักษ์เทเวศร์ พระองค์เจ้าวงษ์ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤๅพิธิ พระองค์เจ้าอินทนิล ทรงปฏิสังขรณ์ ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามว่า วัดเบญจมบพิตร ในรัชกาลที่ ๕ ทรงรื้อสถาปนาใหม่ทั้งหมด พระราชทานเดิมอักษร (ม) ลง ว่าวัดเบญจมบพิตรคฤๅถาวราม.

๒๙ วัดบุบผาราม อยู่ในคลองวัดบุบผาราม เก็บซื้อวัดคอกไม้ เป็นวัดโบราณ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามใหม่ว่า วัดบุบผาราม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แลสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ์

๑๐

แลเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ สร้าง อุทิศทุนเจือจานกันเป็น ๓ ส่วน
เจ้าพระยาภาณุวงศ์ปฏิสังขรณ์ข้าง.

๓๐ วัดบุญศิริมาตยาราม อยู่ริมคลองหลอด ในกำแพง
พระนครริมถนนอัษฎางค์ เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (บุญศิริ)
สร้างใหม่เมื่อในรัชกาลที่ ๓ แต่เมื่อยังเป็นพระยามหาอำมาตย์
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามว่า วัดศิริ
อำมาตยาราม มาในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว พระราชทานนามแก้ไขใหม่ว่า วัดบุญศิริมาตยาราม.

๓๑ วัดประทุมวนาราม อยู่ใกล้สระประทุมวัน ในรัชกาล
ที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างในสวนเงิน
ของกรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีโดยมาก.

ในวัดนี้พระแสนเป็นพระประธาน ประดิษฐานอยู่ในพระ
อุโบสถ เชิญลงมาแต่เมืองมหาไชย พระเลิม ๑ พระไสย ๑
โปรดให้ประดิษฐานไว้ในวิหารวัดนี้ด้วย เชิญมาแต่เมืองเวียงจันทน์

๓๒ วัดประยุรวงศาวาส อยู่ในคลองบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
ฝั่งตะวันตก น้าวัดลงแม่น้ำเจ้าพระยา ตรงปลายถนนเฟื่องนคร
ข้าม สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์สร้างใหม่เมื่อในรัชกาล
ที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามว่า
วัดประยุรวงศาวาส สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เจ้า
พระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ เจ้าพระยาภาณุกรวงศ์ เจ้าพระยา
สุรวงษ์วัฒนศักดิ์ ปฏิสังขรณ์.

๑๑

๓๓ วัดประทุมคงคา อยู่ถนนสำเพ็ง ใต้วัดสัมพันธวงษ์
เดิมชื่อวัดสำเพ็ง เป็นวัดโบราณ กรมพระราชวังบวรมหา
สุรสิงหนาท ทรงสถาปนาใหม่ในรัชกาลที่ ๑ อุทิศถวายสมเด็จพระ
พระชนกาธิบดี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์
พระราชทานนามใหม่ว่า วัดประทุมคงคา ในรัชกาลที่ ๓
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์ ต่อมา
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์.

๓๔ วัดปริณายก อยู่คลองคพระนคร นำวัดอยู่ริมสะพาน
ผ่านฟ้าลีลาศ พระพรหมสุรินทร์สร้าง วัดนี้จึงชื่อวัดพรหมสุรินทร์
มาก่อน ภายหลังเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิง) สร้างเพิ่มเติม
ไม่สำเร็จ ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานนามใหม่ว่า วัดปริณายก รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์.

๓๕ วัดปากน้ำ อยู่ริมคลองท่าน เป็นวัดโบราณ รัชกาล
ที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์.

๓๖ วัดพระเชตุพน อยู่ในกำแพงพระนคร ใต้พระบรม
มหาราชวัง นำวัดออกสวนเจ้าเชตุ เดิมชื่อวัดโพธาราม ใน
รัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ทรง
สถาปนาใหม่ทั่วทั้งพระอาราม พระราชทานนามว่า วัดพระ
เชตุพนวิมลมังคลาราม ครั้นรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์เพิ่มเติมขึ้นอีกเป็นอันมาก มี
พระอุโบสถแลพระวิหารพระพุทธรูปไสยาสน์เป็นต้น ทั้งกุฏิก็สร้าง

๓๒

ขึ้นเป็นคึก แล้วทรงปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ของเดิมพระองค์ ๑ สร้างใหม่ ๒ พระองค์ คือ พระมหาเจดีย์ศรีธรรมเพชคาณาน ประดับกระเบื้องเขียว ๑ พระมหาเจดีย์กิลกธรรมกรณิทานประดับกระเบื้องขาว ๑ พระมหาเจดีย์มุนีปัตตยวิกรหารประดับกระเบื้องเหลือง ๑ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสร้างพระเจดีย์อีกองค์ ๑ ประดับกระเบื้องสีขาบ แลทรงปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปไสยาสน์ ถึงรัชกาลที่ ๕ ใต้ทรงปฏิสังขรณ์ด้วย คือ พระอุโบสถ แลพระวิหาร พระระเบียง เป็นต้น.

๓๗ วัดพิไชยญาติการาม อยู่ในคลองบ้านสมเด็จเจ้าพระยา เดิมเป็นวัดร้างไม่มีพระสงฆ์ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมน้อย สถาปนาในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามว่า วัดพระยาญาติการาม ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแก้เป็นวัดพิไชยญาติการาม.

๓๘ วัดโพธิ์นิมิตร อยู่ในคลองบางยี่เรือ เดิมเป็นที่บ้านโยมของสมเด็จพระวันรัต (แดง) วัดสุทัศน์เทพวราราม ภายหลังสมเด็จพระวันรัต (แดง) สร้างเป็นอาราม ให้นามว่าวัดโพธิ์นิมิตร แล้วถวายเป็นพระอารามหลวงในรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระกรุเงินวัดนี้ ในรัตนโกสินทรศก ๑๐๘ เป็นครั้งแรก พระอุโบสถเพิ่งสร้างแล้ว ยังไม่ได้เขียนผนัง ทรงพระราชศรัทธาพระราชทาน

๑๓

พระราชทรัพย์ให้จักจ้างช่างเขียน แลซื้อสิ่งของใช้ในการเขียนภาพที่ผนังพระอุโบสถพระอารามนั้นสำเร็จบริบูรณ์.

๓๘ วัดพระยาทำ อยู่ในคลองมอญฝั่งเหนือ ตรงวัดนาคกลางข้าม เติมชื่อวัดนาค เป็นวัดโบราณ ถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์.

๔๐ วัดภคินีนาถ อยู่ด้านน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก ปากคลองบางจาก เติมชื่อวัดบางจาก เป็นวัดโบราณ สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระราชทานนามใหม่ว่า วัดภคินีนาถ ถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์.

๔๑ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ อยู่ในกำแพงพระนคร เหนือพระบรมมหาราชวัง นำวัดออกท้องสนามหลวง เติมชื่อวัดสลัก กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงสถาปนาใหม่ ในรัชกาลที่ ๑ พระราชทานนามใหม่ว่า วัดนิพพานาราม แล้วเปลี่ยนเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์ ภายหลังทรงเปลี่ยนนามว่าวัดมหาธาตุ ถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์แลสร้างกุฏิเป็นตึก รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์ด้วยเงินของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ แล้วพระราชทานนามเพิ่มเติมว่า วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์.

๔๒ วัดมกุฏกษัตริยาราม อยู่คลองผดุงกรุงเกษมฝั่งใต้ ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง

๓๔

สร้างค้าง พระราชทานนามว่า วัดพระนามบัญญัติ ภายนำให้เป็นวัดมกุฏกษัตริยาราม รัชกาลที่ ๕ ทรงสร้างต่อ แลโปรดให้เรียกว่า วัดมกุฏกษัตริยาราม ตามพระกระแสในรัชกาลที่ ๔.

๔๓ วัดมหาพฤฒาราม อยู่คลองผดุงกรุงเกษม เดิมชื่อวัดตะเคียน ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนายังไม่แล้ว แลพระราชทานนามใหม่ว่า วัดมหาพฤฒาราม รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์สำเร็จ.

๔๔ วัดมหรณพาราม อยู่ถนนบ้านตะนาว ในกำแพงพระนคร กรมหมื่นนุคมนตรีสร้างในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานทุนช่วยเมื่อจนจะสวรรคตมาในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างพระเจดีย์องค์ใหญ่หลังพระอุโบสถ.

๔๕ วัดโมฬีโลกยาราม อยู่หลังพระราชวังเดิม ในคลองบางกอกใหญ่ เดิมชื่อวัดท้ายตลาด เป็นวัดโบราณ ภายหลังเปลี่ยนชื่อว่าวัดพุทไธสวรรยาวาส ในรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลยทรงปฏิสังขรณ์ใหม่มาก แลพระราชทานนามใหม่ว่า วัดโมฬีโลกยาราม รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างรูปสมเด็จพระพุทธานุภาพจารย์ (ขุน) ซึ่งเป็นพระกรรมวาจาจารย์ไว้ใน

๑๕

หอพระ ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์.

๔๖ วัดยานนาวา อยู่ลำน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก ตำบล บ้านทวาย เติมชื่อวัดคอกกระบือ เป็นวัดโบราณ ในรัชกาล ที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างสำเภาปูน แล้ว พระราชทานนามว่า วัดยานนาวา.

๔๗ วัดราชประดิษฐสถิตยมหาสัณาราม อยู่ในจังหวัดสวน สรรณมย์ ในกำแพงพระนคร รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอม เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้าง ในรัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์.

๔๘ วัดราชบพิศ อยู่ในกำแพงพระนคร ทรงวัดราชประดิษฐ ข้าม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงสร้าง.

๔๙ วัดราชโอรส อยู่คลองท่านใกล้ข้างถนนเทียน เติม ชื่อวัดจอมทอง เป็นวัดโบราณ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า อยู่หัว แต่ยังดำรงพระยศเป็นพระองค์เจ้าต่างกรม ทรงรือ สถาปนาใหม่หมด ในรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ หล้านภาลัย พระราชทานนามใหม่ว่า วัดราชโอรส ใน รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์.

๕๐ วัดราชาธิวาส อยู่ลำน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก เหนือ วัดเทวราชกุญชร เติมชื่อวัดสมอราย เป็นวัดโบราณ กรม พระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงสถาปนาใหม่ รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ แล้วรัชกาลที่ ๒ พระ

๑๖

บาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย ทรงปฏิสังขรณ์ ถึง
รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์
แล้วพระราชทานนามใหม่ว่า วัดราชาธิวาส ถึงรัชกาลที่ ๕
ทรงปฏิสังขรณ์อีก.

๕๑ วัดราชสิทธิาราม อยู่คลองบางกอกใหญ่ฝั่งเหนือ เดิม
ชื่อวัดพลับ เป็นวัดโบราณ ในรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ทรงสถาปนาใหม่มาก ถึงรัชกาลที่ ๓
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์ แล้วพระราช
ทานนามใหม่ว่า วัดราชสิทธิาราม.

๕๒ วัดราชบูรณะ อยู่ในกำแพงพระนคร ถนนพารัตน์
เดิมชื่อวัดเลียบ เป็นวัดโบราณ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์
ทรงปฏิสังขรณ์ รัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกย์ทรงช่วย แลพระราชทานนามใหม่ว่า วัดราชบูรณะ
รัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลยโปรดให้ถอน
สีมาเก่า แล้วทรงสร้างพระอุโบสถแลพระวิหารใหม่ ถึง
รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระ
ปรางองค์ใหญ่ ถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงปฏิสังขรณ์ข้าง รัชกาล
ที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แลสมเด็จพระบรมราชินีนาถ
ทรงปฏิสังขรณ์.

๕๓ วัดราชนันทิกา อยู่ในกำแพงพระนคร ทรงวัดเทพธิดา
ข้าม ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง

๑๗

สร้างพระราชทานสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ได้โปรด
ให้เจ้าพระยาบวรราช เชิญพระพุทธรูปไปประดิษฐานเป็นพระ
ประธานในวัดนั้น เวลาเมื่อเชิญพระพุทธรูปไปนั้น เจ้าพระยา
บวรราชได้เดินนำไปแลสังการไปพลาง พอเจ้าพระยาบวรราช
ประมาทลง ตะเฆ่ที่ทรงพระพุทธรูปนั้นก็ทับเจ้าพระยาบวรราชถึง
แก่อาสัญกรรม.

๕๔ วัดราชคฤห์ อยู่คลองบางกอกใหญ่ เห็นวัดจันทาราม
เดิมชื่อวัดบางยี่เรือเหนือ เป็นวัดโบราณ เจ้ากรุงธนบุรี เจ้า
พระยาพระคลัง (หน) สร้างใหม่ ถึงรัชกาลที่ ๑ พระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์พระราชทานนามใหม่ว่า วัด
ราชคฤห์ ถึงรัชกาลที่ ๓ กรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี

๕๕ วัดระฆังโฆสิตาราม อยู่ลำแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก
เหนืออำเภอนครหลวง เดิมชื่อวัดบางว่าใหญ่ เป็นวัดโบราณ
เจ้ากรุงธนบุรีปฏิสังขรณ์ ถึงรัชกาลที่ ๑ กรมสมเด็จพระเทพสุภา
วดีสร้างใหม่มาก พระราชทานนามใหม่ว่า วัดระฆังโฆสิตาราม
รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แลรัชกาล
ที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์.

๕๖ วัดราชวิจิตรฐาน อยู่คลองบางพรหม ทรงวัดกาญจน
สิงหาศน์ข้าม เดิมชื่อวัดเงิน เป็นวัดโบราณ กรมสมเด็จพระ
พระอมรินทรมหาชัย ทรงสถาปนาใหม่ ถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์ รัชกาลที่ ๔ พระบาท

๓๘

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์อีก แล้วพระราชทานนามใหม่ว่า วัดรัชฎาธิฐาน.

๕๗ วัดรังษีสุทธาวาส อยู่ใกล้วัดขจรนิเวศ ในกำแพงพระนคร เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณรัชย์ทรงสร้างใหม่ รัชกาลที่ ๓ ทรงปฏิสังขรณ์.

๕๘ วัดวงษมุล อยู่หลังที่ว่าการกรมทหารเรือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๒ กรมขุนทิเบศร์บวร เริ่มสร้าง พระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๒ พระองค์เจ้าพันออกทูนให้ทำสำเร็จ.

๕๙ วัดเวฬุราชิน อยู่คลองบางกอกใหญ่ฝั่งใต้ เจ้าพระยาพลเทพ (เอี่ยม) สร้างในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามว่า วัดเวฬุราชิน พระยาพิศาลผลพานิช (สือ) ชุนตาลวโนชากร ปฏิสังขรณ์.

๖๐ วัดศรีสุทธาราม อยู่คลองบางกอกน้อยฝั่งใต้ เดิมชื่อวัดชีผ้าขาว เป็นวัดโบราณ ในรัชกาลที่ ๑ กรมสมเด็จพระศรีสุทธาภิรัชย์ทรงสถาปนาใหม่ ถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์ แล้วพระราชทานนามว่า วัดศรีสุทธาราม.

๖๑ วัดสระเกษ อยู่ปากคลองมหานาค เดิมชื่อวัดสะแก เป็นวัดโบราณ รัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ทรงรื้อสถาปนาใหม่ พระราชทานนามใหม่ว่า วัดสระเกษ รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง

๑๘

ปฏิสังขรณ์แลสร้างภูเขาทอง ถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงสร้างพระเจดีย์
บนยอดภูเขาทอง แต่ไม่สำเร็จ มาสำเร็จในรัชกาลที่ ๕.

๖๒ วัดสัมพันธวงษาราม อยู่ถนนสำเพ็ง เห็นวัดประทุม
คงคา เกือบวัดเกาะแก้วสังฆาราม เช่นวัดโบราณ ใน
รัชกาลที่ ๓ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรีทรงสร้าง ในรัชกาล
ที่ ๔ พระราชทานนามใหม่ว่า วัดสัมพันธวงษาราม.

๖๓ วัดสุทัศนเทพวราราม อยู่ถนนตีทอง ในกำแพง
พระนคร รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์
ทรงสร้างค้างเพิงรากพระวิหารหลวง ถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างใหม่ทั้งวัด แลทรง
ขนานพระนามพระพุทธรูปปฏิมากรในพระวิหารหลวงว่า พระศรีศากย
มุนี พระพุทธรูปปฏิมากรในพระอุโบสถว่า พระศรีโลกเชษฐ แล
รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์อีก.

๖๔ วัดโสมนัสวิหาร อยู่คลองผดุงกรุงเกษมฝั่งใต้ รัชกาล
ที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างใหม่ พระ
ราชทานสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี.

๖๕ วัดสุวรรณาราม อยู่คลองบางกอกน้อยฝั่งใต้ เกือบ
วัดทอง เช่นวัดโบราณ รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ทรงรื้อสถาปนาใหม่ พระราชทานนามว่า
วัดสุวรรณาราม รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงปฏิสังขรณ์.

๒๐

๖๖ วัดเสวตรฉัตร อยู่ข้างลำภูล่างฝั่งตะวันตก กรมหมื่น
สรีนทรภักษ์ทรงสร้าง รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์.

๖๗ วัดส้มเกลี้ยง อยู่ลำน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก ใต้
วัดฝรั่งคำบลสามเสน เป็นวัดโบราณ พวกญวนทหารบนฝ่าย
พระราชวังบวร ฯ รื้อทำวัดฝรั่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว รัชสมัยให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ทรงสร้างใช้ใหม่
ในที่สวน แต่ยังไม่แล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
โปรดให้กรมพระราชวังบวรวิไชยเป็นนายค้ำทำ ฟังแล้วใน
รัชกาลที่ ๕.

๖๘ วัดสังข์กระจาย อยู่ในคลองบางกอกใหญ่ฝั่งเหนือ
เป็นวัดโบราณ รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา
โลกย์ ทรงสถาปนาใหม่ พระราชทานเจ้าจอมแว่น ฤๅไนย
หนึ่งเรียกว่าคุณเลื้อ พระสนมเอก ถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาท
สมเด็จพะนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์.

๖๙ วัดสังเวชวิศยาราม อยู่คลองบางลำภูบน เกินชื่อวัด
บางลำภู เป็นวัดโบราณ ในรัชกาลที่ ๓ กรมพระราชวังบวรมหาสร
สิงหนาท ทรงสถาปนา พระราชทานนักชียาย พระองค์เจ้ากัมพูฉัตร
ถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์
ถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิ

๒๑

สังฆรณ์ แล้วพระราชทานนามว่า วัดสังฆะวิศิษาราม รัชกาล
ที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์ด้วย.

๗๐ วัดสามพระยา อยู่ปากคลองบางขุนพรหมฝั่งใต้
พระยาราชสุภาวดี (ปาน) ๑ พระยาเทพอรชุน ๑ พระยาพิพิธ
โกไคย ๑ รวม ๓ คนพี่น้องสร้างใหม่ในรัชกาลที่ ๓ ภายหลัง
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์.

๗๑ วัดหงษาราม อยู่คลองบางกอกใหญ่ฝั่งเหนือ ใน
รัชกาลที่ ๑ ชื่อวัดเจ้าขรัวหงษ์ กรมสมเด็จพระศรีสวรินทราบาทย
ทรงสถาปนาใหม่ ภายหลังพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
สังฆรณ์ รัชกาลที่ ๔ ทรงเติมนามว่า วัดหงษ์รัตนาราม.

๗๒ วัดหิรัญบุรี อยู่ในคลองบางสระไก่ เกินชื่อวัดน้อย
เป็นวัดโบราณ พระชนกในกรมสมเด็จพระศรีสวรินทราบาทย
ทรงสร้าง ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานนามใหม่ว่า วัดหิรัญบุรี.

๗๓ วัดอรุณราชวราราม อยู่ลำแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก
เหนือพระราชวังเดิม เกินชื่อวัดแจ้ง เป็นวัดโบราณ เจ้ากรุง
ธนบุรีปฏิสังขรณ์ส่วนอุโบสถเก่า รัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงสร้างพระอุโบสถใหม่ แล้วพระ
ราชทานนามใหม่ว่า วัดอรุณราชวราราม ภายหลังเป็นวัดอรุณ
ราชวราราม ถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงสร้างพระปรางเป็นยอดมณฑป แลปฏิสังขรณ์ทั่วทั้งพระอาราม

รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเพิ่มเติม
บ้าง รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์มาก เพราะเพลิงไหม้พระ
อุโบสถ.

๗๔ วัดอนงคาราม อยู่ในคลองบ้านสมเด็จเจ้าพระยาฝั่ง
ตะวันตก เริ่มซื้อวัดน้อยชำแถม ท่านผู้หญิงน้อยในสมเด็จเจ้า
พระยาบรมมหาพิไชยญาติสร้าง รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามใหม่ว่า วัดอนงคาราม.

๗๕ วัดอมรินทราราม อยู่ปากคลองบางวันน้อย คลอง
บางกอกน้อยฝั่งใต้ เริ่มซื้อวัดบางวันน้อย เป็นวัดโบราณ
กรมพระราชวังหลังทรงสถาปนาใหม่ รัชกาลที่ ๓ พระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ พระราชทานนามใหม่ว่า วัด
อมรินทราราม ถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์ รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์ด้วย ในวัดนี้
วิหารเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางไสยาสน์ แต่ก่อนเปิดให้มหาชน
นมัสการในกลางเดือน ๓ ทุก ๆ ปี.

๗๖ วัดอินทาราม อยู่ในคลองบางกอกใหญ่ฝั่งใต้ เริ่ม
ซื้อวัดบางปีเรือใต้ เป็นวัดโบราณ เจ้ากรุงธนบุรีปฏิสังขรณ์
ถึงรัชกาลที่ ๓ พระยาศรีสุทเทพ (เพ็ง) ปลัดบัญชากรมมหาดไทย
สถาปนาใหม่ ภายหลังพระราชทานนามว่า วัดอินทาราม.

๗๗ วัดอัมรินทร์วรคัล อยู่ในคลองค่าน เริ่มซื้อวัดหมื่น เป็น
วัดโบราณ ในรัชกาลที่ ๓ เจ้าจอมมารคานน้อยสุหรานางกูร บุตร

๒๓

เจ้าพระยาพลเทพ (ฉิม) สถาปนาใหม่ พระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์.

หัวเมือง

๗๘ วัดกระวีศราราม เมืองลพบุรี พระนารายณ์มหาราช
เจ้ากรุงทวารวดีทรงสร้าง เก็บซื้อวัดชวitic ในรัชกาลที่ ๔
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาใหม่ พระ
ราชทานนามว่า วัดกระวีศราราม รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์อีก.

๗๙ วัดกลาง เมืองสมุทรปราการ ในรัชกาลที่ ๓ พระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้าง.

๘๐ วัดเขาแก้ว เมืองสระบุรี เป็นวัดโบราณ รัชกาล
ที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์.

๘๑ วัดขุนญวน อยู่คลองเมืองกรุงเก่า เป็นวัดโบราณ
รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์.

๘๒ วัดเขมาภิรตาราม อยู่เหนือตลาดแก้วแขวงเมืองนนท
บุรี ทรงปลูกคลองบางกรวยข้าม เป็นวัดโบราณ กรมสมเด็จพระ
พระศรีสรีเรนทรามาตย์ทรงสถาปนาขึ้นในรัชกาลที่ ๒ ครั้น
รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์
ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๕ ก็ไ้ทรงปฏิสังขรณ์ แลโปรดเกล้าฯ ให้
รื้อพระที่นั่งมณฑลเขี้ยวในพระบรมมหาราชวังไปสร้างเป็นโรงเรียน
ในพระอารามนี้ด้วย.

๒๔

๘๓ วัดคงคาราม อยู่ถนนไปเขายันไคอิฐ เมืองเพชรบุรี
เป็นวัดโบราณ รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงปฏิสังขรณ์.

๘๔ วัดจุฑาทิศาณธรรมสภาราม เกาะสีชัง เมืองสมุทร
ปราการ รัชกาลที่ ๕ ทรงสร้าง.

๘๕ วัดเฉลิมพระเกียรติ อยู่ใต้ตลาดขวัญเมืองนนทบุรี
รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้าง พระ
ราชทานพระชนกแลพระชนนีกรมสมเด็จพระศรีสลาโลย เพราะ
เหตุที่บ้านเดิมอยู่ที่นี่ ถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงสร้างพระเจดีย์องค์ใหญ่.

๘๖ วัดชุมพลนิกายาราม พระราชวังบางปิ่นรุ่งเก่า
พระเจ้าอยู่หัวปราสาททองทรงสร้าง เก็บซื้อวัดชุมพล ถึงรัชกาล
ที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาตามเดิม
หมด แลพระราชทานนามเดิมว่า วัดชุมพลนิกายาราม แล
รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์อีก.

๘๗ วัดไชโย บ้านไชโยเมืองอ่างทอง เป็นวัดโบราณ
ในรัชกาลที่ ๔ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว (โต) สร้างพระพุทธรูปองค์
ใหญ่ รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปแลพระวิหารใหญ่
กับเจ้าพระยารัตนบดินทร (บุญรอด) สร้างพระอุโบสถแลยวิเวก
ทั้งสิ้นด้วย.

๒๕

๘๘ วัดไชยพุกขมาลา อยู่ปากคลองมหาสวัสดิ์ เมือง
นนทบุรี เกิมชื่อวัดไชยพุกข เป็นวัดโบราณ รือเมื่อรัชกาล
ที่ ๓ แล้วรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทำถวายรัชกาลที่ ๒ ซึ่งเป็นพระบรมชนกนารด ซึ่งได้ทรงรับไว้
ว่าจะทำ.

๘๙ วัดชุม กรุงศรีอยุธยาฝั่งตะวันออก เป็นวัดโบราณ
ครั้งกรุงศรีอยุธยาสำหรับลงเครื่อง.

๙๐ วัดทรงธรรม เมืองนครเขื่อนขันธ์ เคยถือกันว่าเป็น
วัดวังน้ำ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย ทรงสร้าง
เมื่อครั้งไปทำขอม แต่ขอมไม่แล้ว หม่อมไกรสรไปทำต่อ
เลขมีบุญมากจน จึงรือพระอุโบสถฝากระดานเดิมทำเป็นผนัง
ก่อไม้ทันทันแล้วก็ตาย เพราะฉะนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว ทรงรังเกียจว่าเป็นวัดหม่อมไกรสร ไม่ทรงทำอะไรเลย
พึงได้ทำในรัชกาลที่ ๕ พอสักว่าแล้วในส่วนพระอุโบสถ.

๙๑ วัดน้ำพระเมรุ อยู่คลองสระบัวกรุงเก่า เป็นวัดโบราณ
พระยาไชยวิจิตรในรัชกาลที่ ๓ ปฏิสังขรณ์มาก.

๙๒ วัดนิเวศธรรมประวัติ อยู่เกาะลอย พระราชวังบางปะอิน
กรุงเก่า รัชกาลที่ ๕ ทรงสร้างสำเร็จเมื่อขาลสัมฤทธิ์ศก จุล
ศักราช ๑๒๔๐ คลองวัดในนั้นกว้าง.

๘๓ วัดบรมวงษ์อิศรวราราม อยู่ตำบลบ้านพเนินยัดกรุงเก่า
เดิมชื่อวัดทเลหญ้า เป็นวัดโบราณ กรมสมเด็จพระบวร
ประักษ์ทรงสถาปนาทั่วทั้งพระอาราม.

๘๔ วัดบางพระ อยู่บ้านบางพระเมืองบางละมุง เป็นวัด
โบราณ รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
ปฏิสังขรณ์.

๘๕ วัดประทุมเจ็ย เมืองนครไชยศรี เดิมชื่อวัดประทุม
เป็นวัดโบราณ พระยาพานสร้างไว้ข้างกรรม เพราะพระยาพานได้
ฆ่าพระยาางผู้บิดาตาย รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนาใหม่ทั่วทั้งพระอาราม พระ
ราชทานนามใหม่ว่า วัดประทุมเจ็ย รัชกาลที่ ๕ ทรง
ปฏิสังขรณ์อีก.

๘๖ วัดปรมย์ยิกาวาศ อยู่ตำบลปากเกร็ดเมืองนนทบุรี
เดิมชื่อวัดปากอ่าว เป็นวัดโบราณ ในรัชกาลที่ ๕ กรมสมเด็จพระ
สุทนต์รัตนราชประยูร ทรงสถาปนาใหม่ทั่วทั้งพระอาราม แล
พระราชทานนามใหม่ว่า วัดปรมย์ยิกาวาศ.

๘๗ วัดโปรกเกษไชยาราม เมืองนครเขื่อนขันธ์ ใน
รัชกาลที่ ๒ พระยาเพชรพิไชย (เกษ) สร้าง.

๘๘ วัดป่าโมก เมืองอ่างทอง เป็นวัดโบราณ พระเจ้า
อยู่หัวท้ายสระทรงสร้างวัดททททททททททใหม่ เดิมวิหารพระนอน
อยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำ โปรกให้พระยาราชสงครามเป็นแม่กองชลอ

๒๗

วิหารพระนอนขึ้นไปไกลแม่น้ำ พันอุทกกันทราย ครั้นถึงรัชกาล
ที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์ แล
รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์.

๘๘ วัดพระนอนจักรศรี เมืองสิงห์บุรี เป็นวัดโบราณ พระเจ้า
แผ่นดินโบราณหลายพระองค์ทรงปฏิสังขรณ์. รัชกาลที่ ๕ ทรง
ปฏิสังขรณ์อีก.

๑๐๐ วัดพนัญเชิง กรุงเก่า เป็นวัดโบราณ พระบรม
ราชชนนี ก่อนสมเด็จพะปฐมบรมมหาไปยกาธิบดีขึ้นไปหลาย
ชั่ว ปฏิสังขรณ์ต่อ ๆ มา.

๑๐๑ วัดไพชยนต์พลเสพย์ เมืองนครเขื่อนขันธ์ กรมพระ
ราชวริยบรมมหาดคักพิพลเสพย์ทรงสร้าง.

๑๐๒ วัดพระพุทธบาท เมืองปรินตปะ เป็นวัดโบราณ ใน
รัชกาลพระเจ้าทรงธรรมกรุงทวารวดีศรีอยุธยาทรงสร้าง รัชกาล
ที่ ๑ เมืองลำคัมมา จนในรัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์.

๑๐๓ วัดมณีชลขันธ์ อยู่เกาะแก้วเมืองลพบุรี เดิมชื่อ
วัดเกาะแก้ว พระอาจารย์แสงแลเจ้าพระยายมราช (เฉย) สร้าง
ใหม่ ในรัชกาลที่ ๕ พระราชทานนามใหม่ว่า วัดมณีชลขันธ์.

๑๐๔ วัดมหาสมณาราม อยู่ที่พระนครเขื่อนขันธ์เมืองเพ็ชรบุรี
เดิมชื่อวัดเขามหาสมณ เป็นวัดโบราณ รัชกาลที่ ๔ พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาใหม่ พระราชทาน
นามใหม่ว่า วัดมหาสมณาราม รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์.

๑๐๕ วัดวรรณายกรังสรรค์ อยู่ตำบลบ้านเขาคินกรุงเก่า
เดิมชื่อวัดเขาคิน เป็นวัดโบราณ เจ้าพระยาภูธราภัย (นุค)
สถาปนาใหม่ รัชกาลที่ ๕ พระราชทานนามใหม่ว่า วัดวรรณายก
รังสรรค์.

๑๐๖ วัดศรีสุริยวงษาราม เมืองราชบุรี สมเด็จพระเจ้าพระยา
บรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) สร้างในรัชกาลที่ ๕.

๑๐๗ วัดศาลาปูน อยู่ในคลองเมืองกรุงเก่า เป็นวัด
โบราณ รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
สถาปนาใหม่มาก รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์.

๑๐๘ วัดศาสคาราม เป็นวัดโบราณ ครึ่งกรุงศรีอยุธยา
พวกวัดลงเครื่อง เป็นศิษย์วัดคุม.

๑๐๙ วัดสมุทประทีปบุรี เมืองสระบุรี เจ้าพระยานิกร
ขคินทร (โต) สร้างในรัชกาลที่ ๓.

๑๑๐ วัดสุทธาวาราม อยู่ปากคลองหลุมดินเมืองราชบุรี
เดิมชื่อวัดหลุมดิน เป็นวัดโบราณ ท่านผู้หญิงอิมในเจ้าพระยา
สุรวงษ์ไวยวัฒน์สถาปนาใหม่.

๑๑๑ วัดสัตตคนารทบริวัตร อยู่ใต้ที่ว่าการมณฑล ทรง
วัดท้ายเมืองข้าม เมืองราชบุรี รัชกาลที่ ๕ ทรงสร้างใหม่
ย้ายจากเขาสัตตคนารท.

๑๑๒ วัดสุวรรณการาราม อยู่ในกำแพงเมืองเก่า ริมเขื่อน
เพ็ชรกรุงเก่า สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกทรงสร้าง

รัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรง
ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถแลเสนาสนะ แดกรมพระราชวังบวรมหา
สุรสิงหนาททรงปฏิสังขรณ์ด้วย รัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาไลย ทำการเปรียญไม่สำเร็จ สำเร็จใน
รัชกาลที่ ๓ รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงสร้างพระเจดีย์แลพระวิหารไม่สำเร็จ มาสำเร็จในรัชกาลที่ ๕
ทรงปฏิสังขรณ์การเปรียญ พระอุโบสถ แด่กษัตริย์ทั้งสิ้นด้วย.

๑๑๓ วัดเสนาคนาราม อยู่หลังพระราชวังจันทร์เกษม
กรุงเก่า เดิมชื่อวัดเสือ ฤาเสนาคนาราม เป็นวัดโบราณ
แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าอยู่หัวปราสาททองทรงปฏิสังขรณ์
รัชกาลที่ ๔ กรุงเก่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
สถาปนาใหม่ทั่วทั้งพระอาราม รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์อีก.

๑๑๔ วัดเสาชิงช้า เมืองลพบุรี เป็นวัดสร้างมาแต่โบราณ.

๑๑๕ วัดอัมพวันเจติยาราม อยู่เหนือปากคลองอัมพวา
เมืองสมุทรสงคราม ในรัชกาลที่ ๑ สมเด็จพระรूपคิริโสภาคย์
มหานาคนารีทรงสร้างใหม่ ถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์.

วัดแจ้ง จังหวัดนครศรีธรรมราช

วัดบุปผาราม วรวิหาร กรุงเทพมหานคร
(ไม่ระบุปีที่ถ่ายภาพ)

วัดประยูรวงศาวาส วรวิหาร กรุงเทพมหานคร ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
(ไม่ระบุปีที่ถ่ายภาพ)

วัดพิชัยญาติการาม วรวิหาร กรุงเทพมหานคร
(ไม่ระบุปีที่ถ่ายภาพ)

วัดเจดีย์หลวง วรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่
(ไม่ระบุปีที่ถ่ายภาพ)

วัดจองคำ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

วัดพระแท่นศิลาอาสน์ จังหวัดอุดรธานี

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

วัดพระธาตุคอกยสุเทพ ราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่

วัดพระธาตุเชิงชุม วรวิหาร จังหวัดสกลนคร

วัดพระบรมธาตุไชยา ราชวรวิหาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี

วัดพระธาตุพนม ร่มหาวิหาร จังหวัดนครพนม

วัดพระธาตุซ่อแฮ จังหวัดแพร่

วัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร
(ไม่ระบุปีที่ถ่ายภาพ)

วัดราชาธิวาสวิหาร ราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร
(ไม่ระบุปีที่ถ่ายภาพ)

วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร
ถ่ายภาพเมื่อ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๘

วัดพระบรมธาตุ วรวิหาร จังหวัดชัยนาท
(ไม่ระบุปีที่ถ่ายภาพ)

วัดหน้าพระเมรุราชิการาม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
(ไม่ระบุปีที่ถ่ายภาพ)

วัดเวกเวายูพัต จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
(ไม่ระบุปีที่ถ่ายภาพ)

วัดชุมพลนิกายาราม ราชวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
(ไม่ระบุปีที่ถ่ายภาพ)

วัดพุทไธศวรรย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
(ไม่ระบุปีที่ถ่ายภาพ)

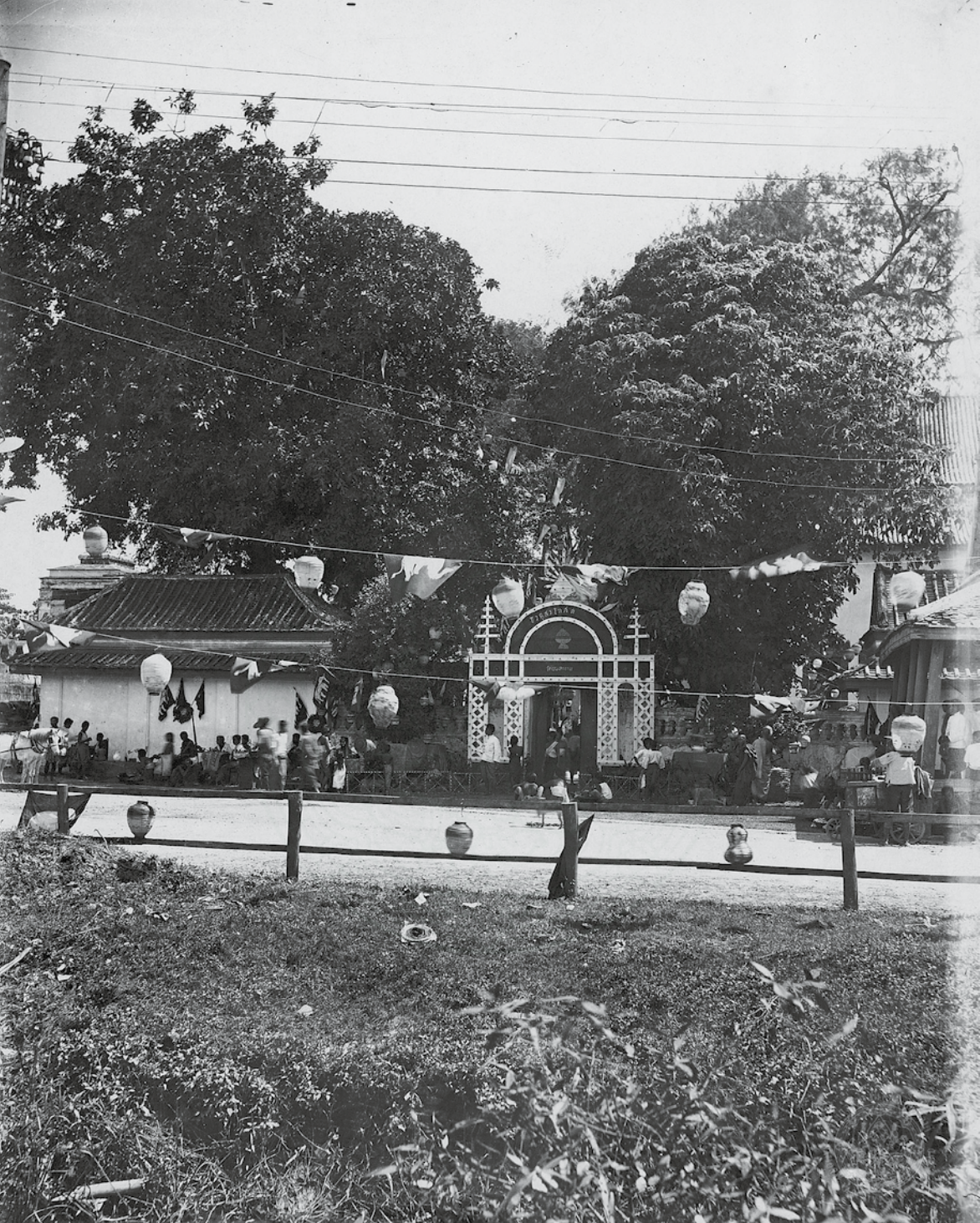
วัดนิเวศธรรมประวัติ ราชวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
(ไม่ระบุปีที่ถ่ายภาพ)

วัดธรรมามูล วรวิหาร จังหวัดชัยนาท
(ไม่ระบุปีที่ถ่ายภาพ)

วัดกวิสรากรม ราชวรวิหาร จังหวัดลพบุรี
(ไม่ระบุปีที่ถ่ายภาพ)

วัดบวรนิเวศวิหาร ราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร จัดงานฉลองยุค ระหว่างวันที่ ๓๑ ตุลาคม - ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๘
ในโอกาสที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ครองวัดบวรนิเวศวิหารครบ ๑๔ ปี
เสด็จด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครองวัดบวรนิเวศวิหาร

วัดคูหาสวรรค์ จังหวัดพัทลุง

ตำนานพระอารามหลวง

๗๘

วัดมณีชลขันธ์ จังหวัดลพบุรี

วัดเสาชิงช้า กรุงเทพมหานคร

วัดทรงศิลา จังหวัดชัยภูมิ

วัดสุทัศนเทพวราราม ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

วัดพระพุทธรบาท ราชวรมหาวิหาร จังหวัดสกลนคร

วัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

ตำนานพระอารามหลวง ๘๘

วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม

วัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

วัดสุปฏิหาราม วรวิหาร จังหวัดอุบลราชธานี
(ไม่ระบุปีที่ถ่ายภาพ)

วัดพระสิงห์ วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๖๘

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินทรงนำองค์พระบรมธาตุหริภุญชัย
วัดพระธาตุหริภุญชัย รมหาวิหาร จังหวัดลำพูน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(ไม่ระบุปีที่ถ่ายภาพ)

วัดพระนารายณ์มหาราช วรวิหาร จังหวัดนครราชสีมา

วัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร

รายชื่อพระอารามหลวงทั่วราชอาณาจักรในปัจจุบัน

ที่	จังหวัด	วัด	ชั้น	ชนิด	คณะสงฆ์
๑	กรุงเทพมหานคร	พระเชตุพนวิมลมังคลาราม	เอก	ราชวรมหาวิหาร	มหานิกาย
๒.	กรุงเทพมหานคร	มหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์	เอก	ราชวรมหาวิหาร	มหานิกาย
๓.	กรุงเทพมหานคร	สุทัศนเทพวราราม	เอก	ราชวรมหาวิหาร	มหานิกาย
๔.	กรุงเทพมหานคร	อรุณราชวราราม	เอก	ราชวรมหาวิหาร	มหานิกาย
๕.	กรุงเทพมหานคร	ราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม	เอก	ราชวรวิหาร	ธรรมยุต
๖.	กรุงเทพมหานคร	ราชบพิธสถิตมหาสีมาราม	เอก	ราชวรวิหาร	ธรรมยุต
๗.	กรุงเทพมหานคร	บวรนิเวศวิหาร	เอก	ราชวรวิหาร	ธรรมยุต
๘.	กรุงเทพมหานคร	เบญจมบพิตรดุสิตวนาราม	เอก	ราชวรวิหาร	มหานิกาย
๙.	กรุงเทพมหานคร	ราชโอรสาราม	เอก	ราชวรวิหาร	มหานิกาย
๑๐.	กรุงเทพมหานคร	พระศรีมหาธาตุ	เอก	วรมหาวิหาร	ธรรมยุต
๑๑.	กรุงเทพมหานคร	ชนะสงคราม	โท	ราชวรมหาวิหาร	มหานิกาย
๑๒.	กรุงเทพมหานคร	สระเกศ	โท	ราชวรมหาวิหาร	มหานิกาย
๑๓.	กรุงเทพมหานคร	มกุฏกษัตริยาราม	โท	ราชวรวิหาร	ธรรมยุต
๑๔.	กรุงเทพมหานคร	ราชบูรณะ	โท	ราชวรวิหาร	มหานิกาย
๑๕.	กรุงเทพมหานคร	ราชาธิวาสวิหาร	โท	ราชวรวิหาร	ธรรมยุต
๑๖.	กรุงเทพมหานคร	เทพศิรินทร์	โท	ราชวรวิหาร	ธรรมยุต
๑๗.	กรุงเทพมหานคร	โสมนัสวิหาร	โท	ราชวรวิหาร	ธรรมยุต
๑๘.	กรุงเทพมหานคร	ปทุมคงคา	โท	ราชวรวิหาร	มหานิกาย
๑๙.	กรุงเทพมหานคร	บรมนิวาส	โท	ราชวรวิหาร	ธรรมยุต
๒๐.	กรุงเทพมหานคร	โมลีโลกยาราม	โท	ราชวรวิหาร	มหานิกาย
๒๑.	กรุงเทพมหานคร	หงส์รัตนาราม	โท	ราชวรวิหาร	มหานิกาย
๒๒.	กรุงเทพมหานคร	ราชสิทธิาราม	โท	ราชวรวิหาร	มหานิกาย
๒๓.	กรุงเทพมหานคร	สุวรรณาราม	โท	ราชวรวิหาร	มหานิกาย
๒๔.	กรุงเทพมหานคร	ชัยพฤกษ์มาลา	โท	ราชวรวิหาร	มหานิกาย
๒๕.	กรุงเทพมหานคร	จักรวรรดิราชาวาส	โท	วรมหาวิหาร	มหานิกาย
๒๖.	กรุงเทพมหานคร	ระฆังโฆสิตาราม	โท	วรมหาวิหาร	มหานิกาย
๒๗.	กรุงเทพมหานคร	กัลยาณมิตร	โท	วรมหาวิหาร	มหานิกาย
๒๘.	กรุงเทพมหานคร	บพิตรพิมุข	โท	วรวิหาร	มหานิกาย
๒๙.	กรุงเทพมหานคร	ไตรมิตรวิทยาราม	โท	วรวิหาร	มหานิกาย
๓๐.	กรุงเทพมหานคร	ประยูรวงศาवास	โท	วรวิหาร	มหานิกาย
๓๑.	กรุงเทพมหานคร	พิชัยญาติการาม	โท	วรวิหาร	มหานิกาย
๓๒.	กรุงเทพมหานคร	อนงคาราม	โท	วรวิหาร	มหานิกาย
๓๓.	กรุงเทพมหานคร	ปทุมวนาราม	ตรี	ราชวรวิหาร	ธรรมยุต
๓๔.	กรุงเทพมหานคร	บวรมงคล	ตรี	ราชวรวิหาร	ธรรมยุต
๓๕.	กรุงเทพมหานคร	หนัง	ตรี	ราชวรวิหาร	มหานิกาย
๓๖.	กรุงเทพมหานคร	รัชฎาธิษฐาน	ตรี	ราชวรวิหาร	มหานิกาย
๓๗.	กรุงเทพมหานคร	ราชนัลดาราม	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๓๘.	กรุงเทพมหานคร	ปรีณายก	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๓๙.	กรุงเทพมหานคร	ตรีทศเทพ	ตรี	วรวิหาร	ธรรมยุต
๔๐.	กรุงเทพมหานคร	เทพธิดาราม	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย

ตำนานพระอารามหลวง

๙๐

ที่	จังหวัด	วัด	ชั้น	ชนิด	คณะสงฆ์
๔๑.	กรุงเทพมหานคร	มหารณพาราม	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๔๒.	กรุงเทพมหานคร	สังเวทียาราม	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๔๓.	กรุงเทพมหานคร	ราชผาติการาม	ตรี	วรวิหาร	ธรรมยุต
๔๔.	กรุงเทพมหานคร	เทวราชกุญชร	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๔๕.	กรุงเทพมหานคร	มหาพฤฒาราม	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๔๖.	กรุงเทพมหานคร	สัมพันธวงศ์	ตรี	วรวิหาร	ธรรมยุต
๔๗.	กรุงเทพมหานคร	เครือวัลย์	ตรี	วรวิหาร	ธรรมยุต
๔๘.	กรุงเทพมหานคร	นาคกลาง	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๔๙.	กรุงเทพมหานคร	สังข์กระจาย	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๕๐.	กรุงเทพมหานคร	ดุสิตาราม	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๕๑.	กรุงเทพมหานคร	ภคินีนาถ	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๕๒.	กรุงเทพมหานคร	ศรีสุदारาม	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๕๓.	กรุงเทพมหานคร	ชินโรสาราม	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๕๔.	กรุงเทพมหานคร	พระยาทำ	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๕๕.	กรุงเทพมหานคร	อมรินทราราม	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๕๖.	กรุงเทพมหานคร	อินทาราม	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๕๗.	กรุงเทพมหานคร	จันทาราม	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๕๘.	กรุงเทพมหานคร	ราชคฤห์	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๕๙.	กรุงเทพมหานคร	บุปผาราม	ตรี	วรวิหาร	ธรรมยุต
๖๐.	กรุงเทพมหานคร	หิรัญรูจี	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๖๑.	กรุงเทพมหานคร	นางนอง	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๖๒.	กรุงเทพมหานคร	ทองธรรมชาติ	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๖๓.	กรุงเทพมหานคร	เศวตฉัตร	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๖๔.	กรุงเทพมหานคร	อัปสรสวรรค์	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๖๕.	กรุงเทพมหานคร	คูหาสวรรค์	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๖๖.	กรุงเทพมหานคร	นวลนวิตร	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๖๗.	กรุงเทพมหานคร	กาญจนสิงหาสน์	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๖๘.	กรุงเทพมหานคร	วชิรธรรมสาธิต	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๖๙.	กรุงเทพมหานคร	สามพระยา	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๗๐.	กรุงเทพมหานคร	นรนาถสุนทริการาม	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๗๑.	กรุงเทพมหานคร	บุรณศิริมาตยาราม	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๗๒.	กรุงเทพมหานคร	ยานนาวา	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๗๓.	กรุงเทพมหานคร	ชัยชนะสงคราม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๗๔.	กรุงเทพมหานคร	คฤหบดี	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๗๕.	กรุงเทพมหานคร	ดาวดึงษาราม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๗๖.	กรุงเทพมหานคร	โพธิ์นิมิตตสถิตมหาสีมาราม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๗๗.	กรุงเทพมหานคร	เวฬุราชิน	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๗๘.	กรุงเทพมหานคร	ทองนพคุณ	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๗๙.	กรุงเทพมหานคร	นางชี	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๘๐.	กรุงเทพมหานคร	ปากน้ำ	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๘๑.	กรุงเทพมหานคร	นิมมานรดี	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๘๒.	กรุงเทพมหานคร	อาวอุวิกสิตาราม	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๘๓.	กรุงเทพมหานคร	หลักสี่	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๘๔.	กรุงเทพมหานคร	บางนาใน	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๘๕.	กรุงเทพมหานคร	ดอนเมือง	ตรี	สามัญ	มหานิกาย

ที่	จังหวัด	วัด	ชั้น	ชนิด	คณะสงฆ์
๘๖.	กรุงเทพมหานคร	อินทริหาร	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๘๗.	กรุงเทพมหานคร	หัวลำโพง	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๘๘.	กรุงเทพมหานคร	สร้อยทอง	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๘๙.	กรุงเทพมหานคร	บุญยประดิษฐ์	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๙๐.	กรุงเทพมหานคร	เทพศิลา	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๙๑.	กรุงเทพมหานคร	ราชสิงขร	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๙๒.	กรุงเทพมหานคร	ธาตุทอง	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๙๓.	กรุงเทพมหานคร	ยาง	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๙๔.	กรุงเทพมหานคร	เสมียนนารี	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๙๕.	กรุงเทพมหานคร	พระราม ๙ กาญจนาภิเษก	-	-	ธรรมยุต*
๙๖.	กระบี่	แก้วโกกรวาม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๙๗.	กาญจนบุรี	พระแท่นดงรัง	ตรี	วรวีหาร	มหานิกาย
๙๘.	กาญจนบุรี	เทวสังฆาราม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๙๙.	กาญจนบุรี	ไชยชุมพลชนะสงคราม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๐๐.	กาฬสินธุ์	กลาง	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๐๑.	กำแพงเพชร	พระบรมธาตุ	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๐๒.	กำแพงเพชร	คูยาง	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๐๓.	กำแพงเพชร	นาควัชรโสภณ	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๐๔.	ขอนแก่น	ธาตุ	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๐๕.	ขอนแก่น	หนองแวง	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๐๖.	ขอนแก่น	ศรีจันทร์	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๑๐๗.	จันทบุรี	บุรพาพิทยาราม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๐๘.	จันทบุรี	ไผ่ล้อม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๐๙.	ฉะเชิงเทรา	โสธรวราราม	ตรี	วรวีหาร	มหานิกาย
๑๑๐.	ฉะเชิงเทรา	ปิตุลาธิราชรังสฤษฎ์	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๑๑.	ชลบุรี	ญาณสังวราราม	เอก	วรมหาวิหาร	ธรรมยุต
๑๑๒.	ชลบุรี	บางพระ	ตรี	วรวีหาร	มหานิกาย
๑๑๓.	ชลบุรี	จุฬาทิศธรรมสภาาราม	ตรี	วรวีหาร	มหานิกาย
๑๑๔.	ชลบุรี	ใหญ่อินทาราม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๑๕.	ชลบุรี	ชัยมงคล	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๑๖.	ชลบุรี	เขาบางทราย	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๑๑๗.	ชัยนาท	พระบรมธาตุ	โท	วรวีหาร	มหานิกาย
๑๑๘.	ชัยนาท	ธรรมามูล	ตรี	วรวีหาร	มหานิกาย
๑๑๙.	ชัยภูมิ	ทรงศิลา	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๒๐.	ชัยภูมิ	ชัยสามหมอ	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๒๑.	ชุมพร	ชุมพรรังสรรค์	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๒๒.	ชุมพร	ขันเงิน	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๒๓.	ชุมพร	ราษฎร์บูรณาราม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๒๔.	เชียงราย	เจ็ดยอด	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๒๕.	เชียงราย	พระแก้ว	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๒๖.	เชียงราย	พระสิงห์	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๒๗.	เชียงใหม่	พระสิงห์	เอก	วรมหาวิหาร	มหานิกาย
๑๒๘.	เชียงใหม่	พระธาตุดอยสุเทพ	โท	ราชวรวิหาร	มหานิกาย
๑๒๙.	เชียงใหม่	พระธาตุศรีจอมทอง	ตรี	วรวีหาร	มหานิกาย
๑๓๐.	เชียงใหม่	เจดีย์หลวง	ตรี	วรวีหาร	ธรรมยุต

* เป็นกรณีพิเศษโดยไม่ระบุชั้นและชนิดของพระอารามหลวง

สำนักงานพระอารามหลวง

๙๒

ที่	จังหวัด	วัด	ชั้น	ชนิด	คณะสงฆ์
๑๓๑.	เชียงใหม่	สวนดอก	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๓๒.	เชียงใหม่	ท่าตอน	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๓๓.	เชียงใหม่	เจ็ดยอด	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๓๔.	เชียงใหม่	ศรีโสดา	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๓๕.	เชียงใหม่	พระธาตุดอยสะเก็ด	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๓๖.	เชียงใหม่	ป่าดาราภิรมย์	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๑๓๗.	ตรัง	ต้นตยภิรม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๓๘.	ตรัง	กะพังสุรินทร์	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๓๙.	ตราด	โยธานิมิต	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๔๐.	ตราด	คีรีวิหาร	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๑๔๑.	ตาก	มณีบรรพต	ตรี	วรวีหาร	มหานิกาย
๑๔๒.	นครนายก	อุดมธานี	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๔๓.	นครนายก	พราหมณี	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๔๔.	นครปฐม	พระปฐมเจดีย์	เอก	ราชวรมหาวิหาร	มหานิกาย
๑๔๕.	นครปฐม	พระประโทนเจดีย์	ตรี	วรวีหาร	มหานิกาย
๑๔๖.	นครปฐม	พระงาม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๔๗.	นครปฐม	ไร่จิง	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๔๘.	นครปฐม	เสนาหา	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๑๔๙.	นครพนม	พระธาตุพนม	เอก	วรมหาวิหาร	มหานิกาย
๑๕๐.	นครราชสีมา	พระนารายณ์มหาราช	ตรี	วรวีหาร	มหานิกาย
๑๕๑.	นครราชสีมา	สุทธจินดา	ตรี	วรวีหาร	ธรรมยุต
๑๕๒.	นครราชสีมา	วชิราลงกรณวราราม	ตรี	วรวีหาร	ธรรมยุต
๑๕๓.	นครราชสีมา	สะแก	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๕๔.	นครราชสีมา	บึง	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๕๕.	นครราชสีมา	พายัพ	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๕๖.	นครศรีธรรมราช	พระมหาธาตุ	เอก	วรมหาวิหาร	ธรรมยุต
๑๕๗.	นครศรีธรรมราช	แจ้ง	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๕๘.	นครศรีธรรมราช	มะนาวหวาน	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๕๙.	นครศรีธรรมราช	ท่าโพธิ์	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๑๖๐.	นครสวรรค์	ตากฟ้า	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๖๑.	นครสวรรค์	นครสวรรค์	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๖๒.	นครสวรรค์	โพธาราม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๖๓.	นครสวรรค์	วรรณาบบรรพต	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๖๔.	นนทบุรี	เขมาภิรตาราม	โท	ราชวรวิหาร	ธรรมยุต
๑๖๕.	นนทบุรี	เฉลิมพระเกียรติ	โท	วรวีหาร	มหานิกาย
๑๖๖.	นนทบุรี	ปรมัยยิกาวาส	โท	วรวีหาร	มหานิกาย
๑๖๗.	นนทบุรี	บางไผ่	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๖๘.	นนทบุรี	บัวขวัญ	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๖๙.	นนทบุรี	ชลประทานรังสฤษดิ์	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๗๐.	นราธิวาส	ชลธาราสิ่งเห	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๗๑.	น่าน	พระธาตุช้างค้ำ	ตรี	วรวีหาร	มหานิกาย
๑๗๒.	น่าน	บุญยืน	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๗๓.	น่าน	พญาภู	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๗๔.	น่าน	พระธาตุแช่แห้ง	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๗๕.	บึงกาฬ	เขกาเจติยาราม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย

ที่	จังหวัด	วัด	ชั้น	ชนิด	คณะสงฆ์
๑๗๖.	บุรีรัมย์	กลาง	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๗๗.	ปทุมธานี	ชินวราราม	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๑๗๘.	ปทุมธานี	เขียนเขต	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๗๙.	ปทุมธานี	จันทร์กะพ้อ	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๑๘๐.	ประจวบคีรีขันธ์	ธรรมการาม	โท	วรวิหาร	ธรรมยุต
๑๘๑.	ประจวบคีรีขันธ์	เกาะหลัก	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๘๒.	ประจวบคีรีขันธ์	เขาโบสถ์	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๘๓.	ประจวบคีรีขันธ์	คลองวาฬ	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๘๔.	ปราจีนบุรี	บางกระบือ	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๘๕.	ปราจีนบุรี	แก้วพิจิตร	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๑๘๖.	ปัตตานี	ตานีนรสีมสร	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๘๗.	ปัตตานี	มุสลิมทวาวีร	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๘๘.	พระนครศรีอยุธยา	สุวรรณาการาม	เอก	ราชวรวิหาร	มหานิกาย
๑๘๙.	พระนครศรีอยุธยา	เสนาสนาราม	เอก	ราชวรวิหาร	ธรรมยุต
๑๙๐.	พระนครศรีอยุธยา	นิเวศธรรมประวัติ	เอก	ราชวรวิหาร	ธรรมยุต
๑๙๑.	พระนครศรีอยุธยา	ชุมพลนิกายาราม	โท	ราชวรวิหาร	มหานิกาย
๑๙๒.	พระนครศรีอยุธยา	พัญญูเชิง	โท	วรวิหาร	มหานิกาย
๑๙๓.	พระนครศรีอยุธยา	ศาลาปูน	โท	วรวิหาร	มหานิกาย
๑๙๔.	พระนครศรีอยุธยา	บรมวงศ์ศรีวราราม	โท	วรวิหาร	มหานิกาย
๑๙๕.	พระนครศรีอยุธยา	กษัตริธราช	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๑๙๖.	พระนครศรีอยุธยา	พรหมนิวาส	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๑๙๗.	พระนครศรีอยุธยา	หน้าพระเมรุราชิการาม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๙๘.	พระนครศรีอยุธยา	ตูม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๑๙๙.	พระนครศรีอยุธยา	วิเวกาวุฑฒ	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๐๐.	พระนครศรีอยุธยา	วรนาถรังสรรค์เจติยบรรพตาราม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๐๑.	พระนครศรีอยุธยา	พุทธโศภนาราม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๐๒.	พระนครศรีอยุธยา	ชูจิตธรรมาราม	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๒๐๓.	พังงา	ประชุมโยธี	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๐๔.	พัทลุง	คูหาสวรรค์	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๐๕.	พิจิตร	ท่าหลวง	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๐๖.	พิจิตร	มงคลทับคล้อ	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๐๗.	พิษณุโลก	พระศรีรัตนมหาธาตุ	เอก	รวมหัววิหาร	มหานิกาย
๒๐๘.	เพชรบุรี	คงคาราม	โท	ราชวรวิหาร	มหานิกาย
๒๐๙.	เพชรบุรี	มหาสมณาราม	โท	ราชวรวิหาร	ธรรมยุต
๒๑๐.	เพชรบุรี	มหาธาตุ	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๒๑๑.	เพชรบุรี	ใหญ่สุวรรณาราม	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๒๑๒.	เพชรบูรณ์	มหาธาตุ	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๑๓.	เพชรบูรณ์	ไพโรสถนพิศดาราม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๑๔.	เพชรบูรณ์	เพชรवारาม	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๒๑๕.	แพร่	พระบาทมิ่งเมือง	ตรี	วรวิหาร	มหานิกาย
๒๑๖.	แพร่	พระธาตุช่อแฮ	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๑๗.	พะเยา	ศรีโคมคำ	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๑๘.	ภูเก็ต	มงคลนิมิตร	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๑๙.	มหาสารคาม	มหาชัย	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๒๐.	มุกดาหาร	ศรีมงคลใต้	ตรี	สามัญ	มหานิกาย

สำนักงานพระอารามหลวง

๘๘

ที่	จังหวัด	วัด	ชั้น	ชนิด	คณะสงฆ์
๒๒๑.	แม่ฮ่องสอน	จองคำ	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๒๒.	ยะลา	พุทธภูมิ	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๒๓.	ยะลา	พุทธาธิวาส	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๒๔.	ยะลา	เมืองยะลา	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๒๕.	ยโสธร	มหาธาตุ	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๒๖.	ยโสธร	ศรีธรรมาราม	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๒๒๗.	ร้อยเอ็ด	กลางมิ่งเมือง	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๒๘.	ร้อยเอ็ด	บุรพาราม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๒๙.	ร้อยเอ็ด	บึงพระลานชัย	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๒๓๐.	ระนอง	สุวรรณคีรีวิหาร	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๓๑.	ระยอง	ป่าประดู่	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๓๒.	ระยอง	ลุ่ม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๓๓.	ราชบุรี	สัตนารถปริวรรต	โท	วรวิหาร	ธรรมยุต
๒๓๔.	ราชบุรี	มหาธาตุ	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๓๕.	ราชบุรี	ศรีสุริยวงศาราม	ตรี	วรวิหาร	ธรรมยุต
๒๓๖.	ราชบุรี	เขาวัง	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๓๗.	ราชบุรี	ช่องลม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๓๘.	ราชบุรี	บัวงาม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๓๙.	ราชบุรี	หนองหอย	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๔๐.	ราชบุรี	สุรขาราม	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๒๔๑.	ลพบุรี	กวิศราราม	ตรี	ราชวรวิหาร	มหานิกาย
๒๔๒.	ลพบุรี	สิริจันทรมิตร	ตรี	วรวิหาร	ธรรมยุต
๒๔๓.	ลพบุรี	เสารังทอง	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๔๔.	ลพบุรี	มณีชลขันธ์	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๒๔๕.	ลำปาง	บุญวาทย์วิหาร	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๔๖.	ลำปาง	พระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๔๗.	ลำปาง	พระเจดีย์ขาวหลัง	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๔๘.	ลำปาง	จองคำ	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๔๙.	ลำพูน	พระธาตุหริภุญชัย	เอก	วรมหาวิหาร	มหานิกาย
๒๕๐.	ลำพูน	พระพุทธรูปตากผ้า	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๕๑.	เลย	ศรีสุทธาราม	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๒๕๒.	ศรีสะเกษ	เจียงอีศรีมงคลวราราม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๕๓.	ศรีสะเกษ	มหาพุทธาราม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๕๔.	ศรีสะเกษ	หลวงสมังคคาราม	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๒๕๕.	สกลนคร	พระธาตุเชิงชุม	โท	วรวิหาร	มหานิกาย
๒๕๖.	สกลนคร	แจ้งแสงอรุณ	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๕๗.	สงขลา	โคกสมาณคุณ	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๕๘.	สงขลา	ชัยมงคล	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๕๙.	สงขลา	โนวั่ง	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๖๐.	สงขลา	โพธิ์ปฐมवास	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๖๑.	สงขลา	มัสยิดมามาวาส	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๒๖๒.	สตูล	ชนาธิปเฉลิม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๖๓.	สมุทรปราการ	ไพยอนต์พลเสพย์	โท	ราชวรวิหาร	มหานิกาย
๒๖๔.	สมุทรปราการ	กลาง	โท	วรวิหาร	มหานิกาย
๒๖๕.	สมุทรปราการ	ทรงธรรม	โท	วรวิหาร	มหานิกาย

ที่	จังหวัด	วัด	ชั้น	ชนิด	คณะสงฆ์
๒๖๖.	สมุทรปราการ	โปรดเกษตรเขษราราม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๖๗.	สมุทรปราการ	บางพลีใหญ่ใน	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๖๘.	สมุทรปราการ	อาษาสงคราม	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๒๖๙.	สมุทรสงคราม	อัมพวันเจติยาราม	โท	วรวีหาร	มหานิกาย
๒๗๐.	สมุทรสงคราม	เจริญสุขาราม	ตรี	วรวีหาร	มหานิกาย
๒๗๑.	สมุทรสงคราม	เพชรสมุทร	ตรี	วรวีหาร	มหานิกาย
๒๗๒.	สมุทรสงคราม	ประดู่	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๗๓.	สมุทรสงคราม	เกตุการาม	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๒๗๔.	สมุทรสาคร	เจษฎาราม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๗๕.	สมุทรสาคร	ป้อมวิเชียรโชติการาม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๗๖.	สมุทรสาคร	สุทิวาฉัตราราม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๗๗.	สระแก้ว	สระแก้ว	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๗๘.	สระบุรี	พระพุทธบาท	เอก	ราชวรมหาวิหาร	มหานิกาย
๒๗๙.	สระบุรี	เขาแก้ว	ตรี	วรวีหาร	มหานิกาย
๒๘๐.	สระบุรี	สมุทประดิษฐ์	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๘๑.	สิงห์บุรี	พระนอนจักรสีห์	ตรี	วรวีหาร	มหานิกาย
๒๘๒.	สิงห์บุรี	พิบูลทอง	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๘๓.	สิงห์บุรี	โบสถ์	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๒๘๔.	สุโขทัย	พระศรีรัตนมหาธาตุ	เอก	ราชวรวิหาร	มหานิกาย
๒๘๕.	สุโขทัย	สว่างอารมณ์	ตรี	วรวีหาร	มหานิกาย
๒๘๖.	สุโขทัย	ราษฎร์ศรีทธาธรรม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๘๗.	สุโขทัย	หนองไผ่	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๘๘.	สุพรรณบุรี	ป่าเลไลยก์	ตรี	วรวีหาร	มหานิกาย
๒๘๙.	สุพรรณบุรี	สองพี่น้อง	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๙๐.	สุราษฎร์ธานี	พระบรมธาตุไชยา	เอก	ราชวรวิหาร	มหานิกาย
๒๙๑.	สุราษฎร์ธานี	ไตรธรรมาราม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๙๒.	สุราษฎร์ธานี	พัฒนาราม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๙๓.	สุราษฎร์ธานี	ธรรมบูชา	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๒๙๔.	สุรินทร์	ศาลาลอย	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๙๕.	สุรินทร์	บูรพาาราม	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๒๙๖.	หนองคาย	โพธิ์ชัย	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๙๗.	หนองบัวลำภู	ศรีสระแก้ว	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๒๙๘.	หนองบัวลำภู	พิศาลัญญาวาส	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๒๙๙.	อ่างทอง	ไชโย	โท	วรวีหาร	มหานิกาย
๓๐๐.	อ่างทอง	ป่าโมก	โท	วรวีหาร	มหานิกาย
๓๐๑.	อ่างทอง	อ่างทอง	ตรี	วรวีหาร	มหานิกาย
๓๐๒.	อุดรธานี	มัสยิดม้าวาส	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๓๐๓.	อุดรธานี	โพธิสมภรณ์	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๓๐๔.	อุทัยธานี	มณีสถิตกปิฏฐาราม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๓๐๕.	อุดรดิตถ์	คลองโพธิ์	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๓๐๖.	อุดรดิตถ์	พระแท่นศิลาอาสน์	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๓๐๗.	อุบลราชธานี	สุปฏิหาราม	ตรี	วรวีหาร	ธรรมยุต
๓๐๘.	อุบลราชธานี	มหาวนาราม	ตรี	สามัญ	มหานิกาย
๓๐๙.	อุบลราชธานี	ศรีอุบลรัตนาราม	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต
๓๑๐.	อำนาจเจริญ	สำราญนิเวศ	ตรี	สามัญ	ธรรมยุต

ภาคผนวก ก

ประกาศกระทรวงวัฒนธรรมแผนกกรมสังฆการี
เรื่อง จักรเย็บพระอารามหลวง

วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๔๕๘ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๓๒ หน้า ๒๘๔

ประกาศกระทรวงธรรมการ

แผนกกรมสังฆการี

เรื่องจัดระเบียบพระอารามหลวง

ด้วย พระอารามหลวง อัน มี อยู่ บัดนี้ เป็น หลาย ชั้น ตาม ความ
 ตึก ของ บกต และ ตาม ความ นับ ใน ราชการ เช่น พระราชทานเทียนพรรษา
 ข้าง หรือ ไม่ เล่ม เดียว หรือ กว่า นั้น พระราชทาน บันดาศึกดิ์ แก่ เจ้า
 พนักงาน ผู้ คม เลขาฯ พระ มา แต่ เดิม ต่าง กัน เป็น หลวง กั มี เป็น ชน กั มี
 เป็น หม่น กั มี ชั้น เดียว กัน มี เบี้ยหวัด ต่าง กัน กั มี เช่น หลวง เบี้ยหวัด
 ๔๐ บาท หรือ ๒๔ บาท ยัง ใน สัญญาบัตร พระราชาคณะ ผู้ ใหญ่
 จัด เป็น ราชวรมหาวิหาร ราชวรวิหาร วรมหาวิหาร วรวิหาร กระทรวง
 ธรรมการ กับ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ได้ เคย จัด ครั้ง หนึ่ง เพื่อ ค่า
 บำรุง วัด เมื่อ ครั้ง เลิก เลขาฯ แต่ ไม่ได้ ใช้ ต่าง แฉก ต่าง จัด จ้าง แฉก กัน
 ไป กั มี ยิ่ง กว้าง กาย กั มี การจัด พระอาราม หลวง เป็น ชั้น เป็น มด
 ลำ คัญ แห่ง การ ปกครอง และ การ บำรุง จึง ทรง พระกรุณา โปรดเกล้า ฯ
 ให้ จัด ระเบียบ พระอารามหลวง ขึ้น ใหม่ คือ

๑ วัดอัน สืบ ม. เจ. พระเจ้าแผ่นดิน สืบ ม. เจ. พระราชินี สืบ ม. เจ. พระ
 ยพราช ทรงสร้าง ทรงปฏิสังขรณ์ เป็น ส่วน พระองค์ กั มี ทรง ใน นาม ท่าน
 ผู้ อื่น กั มี แด่ ขารามอัน พระบรมวงศ์ แด่ ข้าทูลลอองธุลี พระบาท ผู้ ใหญ่
 สร้าง ปฏิสังขรณ์ ทรง รับ ไว้ ใน ความ บำรุง ของ แผ่นดิน กั มี จัด เป็น
 พระอารามหลวง ฯ

เล่ม ๓๒ หน้า ๒๘๕ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๔๕๘

๒ พระอารามหลวง แบ่งเป็น ๒ หมวด ในกรุงเทพ ฯ หมวด ๑ ในหัวเมือง หมวด ๑ เป็นชั้น เอก โท ตรี ทั้งสองหมวด ฯ

๓ เกณฑ์เป็นเครื่องจัดชั้นพระอารามหลวงในกรุงเทพ ฯ นั้น ดังนี้ :-

ก. ชั้นเอก วัดมีเจดีย์สถานสำคัญ วัดที่บุญพระบรมอัฐิ หรือวัดมีเกียรติ อย่างสูง มีเจ้าอาวาสเป็น พระราชาคณะผู้ใหญ่ชั้นไป ฯ

ข. ชั้นโท วัดมีเกียรติ เจ้าอาวาสเป็น พระราชาคณะสามัญชั้นไป ฯ

ค. ชั้นตรี วัดมีเกียรติ หรือ วัดสามัญ เจ้าอาวาสเป็น พระครูชั้นสูงชั้นไป ฯ

๔ เกณฑ์เป็นเครื่องจัดชั้น พระอารามหลวงในหัวเมืองนั้น ดังนี้ :-

ก. ชั้นเอก วัดมีเจดีย์สถานสำคัญ หรือวัดมีเกียรติ เจ้าอาวาสเป็น พระราชาคณะสามัญชั้นไป ฯ

ข. ชั้นโท วัดมีเกียรติ เจ้าอาวาสเป็น พระครูชั้นสูงชั้นไป ฯ

ค. ชั้นตรี วัดมีเกียรติ วัดประจำเมือง หรือวัดสามัญ เจ้าอาวาสเป็น พระครูชั้นต่ำชั้นไป ฯ

๕ พระอาราม ที่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราช ทรงสร้าง ทรงปฏิสังขรณ์เป็น ส่วน พระองค์ เป็นราชวรวิหาร ที่ทรงสร้าง ทรงปฏิสังขรณ์ พระราชทานเป็นเกียรติยศแก่ท่านผู้อื่น ที่ค่าศักดิ์สูงมากที่สุด แก่ วัดเองก็ดี ที่ท่านผู้อื่นสร้าง ควร ยกเป็นเกียรติยศ จัดว่า วัดมีเกียรติ เป็นวรวิหาร ที่เป็นพระอารามใหญ่โต มีของก่อสร้างใหญ่โต เป็นราชวรมหาวิหาร หรือวรมหาวิหาร ที่ไม่เข้าในเกณฑ์นี้ เป็นแต่พระ

วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๔๕๔ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๓๒ หน้า ๒๘๖

อารามหลวง ๑ นี้เป็นเพียงลักษณะ หมายชนิด แด่ขนาด แห่งพระอาราม
หาได้หมายลำดับยศไม่ อยู่ในชั้นเดียวกัน มีลำดับยศเสมอกัน ๑

๖ ภูมิมี่ฐานันดรตามเกณฑ์ จึงเป็นเจ้าอาวาสแห่งพระ
อารามหลวง ชั้นนี้ ๆ ได้ มีธรรมนูญนิตราจากเกณฑ์ เป็นได้แต่ผู้รั้ง
ตำแหน่ง เว้นผู้เป็น อยู่แล้ว หรือผู้ที่โปรดให้เป็นโดยพิเศษ ๑ ผู้รั้ง
ตำแหน่งเจ้าอาวาสชั้น ถ้อยพิยศชนิดใด มีฐานันดรเสมอเจ้าอาวาสผู้ถือ
พิยศชนิดนี้ ๑

๗ เจ้าอาวาสพระอารามหลวง มีฐานันดรศักดิ์ ตั้งฐานานุกรมสำหรับ
พระอารามได้ ดังนี้ :-

ก. เจ้าอาวาสพระอารามหลวงในกรุงเทพ ๑ ชั้นเอก ตั้งฐานานุกรม
ได้ ๖ รูป คือ พระครูปลัด ๑ พระครูวินัยธร ๑ พระครูธรรมธร ๑
พระครูสังฆรักษ์ ๑ พระครูสมุห์ ๑ พระครูใบฎีกา ๑ ๑

ข. เจ้าอาวาสพระอารามหลวงในกรุงเทพ ๑ ชั้นโท ในหัวเมืองชั้น
เอกตั้งฐานานุกรมได้ ๓ รูป คือ พระปลัด ๑ พระสมุห์ ๑ พระใบ
ฎีกา ๑

ค. เจ้าอาวาสพระอารามหลวงในกรุงเทพ ๑ ชั้นตรี ในหัวเมืองชั้นโท
ชั้นตรีตั้งฐานานุกรมได้ ๒ รูป คือ พระสมุห์ ๑ พระใบฎีกา ๑
ถ้าเป็น พระราชาคณะ ตั้ง พระปลัด เพิ่มขึ้นได้ อีกรูป ๑ ๑

ง. เจ้าอาวาสผู้มีฐานันดร หรือตำแหน่ง ตั้งฐานานุกรมได้ มากกว่านั้น
ตั้งเพิ่มได้

เล่ม ๓๒ หน้า ๒๙๗ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๕๘

๘ พระราชาคณะรองเจ้าอาวาส หรือผู้ช่วยเจ้าอาวาส ชั้นผู้ใหญ่
ตั้งฐานานุกรมได้ตามฐานันตร ชั้นตามบัญชีได้ ๒ รูป คือ พระปลัด ๑
และเสม ๑ เฉพาะในวัดที่อยู่ เว้นไว้แต่เป็นเจ้าคณะ จะตั้งในวัดอื่นได้ อยู่ ๑
ถ้าเจ้าคณะผู้ว่าวัดนั้น เห็นว่า วัดนั้นมีฐานานุกรมพอแล้ว จะออกไปตั้ง
ในวัดอื่นที่ชั้นคณะเดียวกันก็ได้ ๑

๙ เจ้าอาวาสแห่งพระอารามหลวงทุกรูป รองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้า
อาวาส มีฐานันตร ตั้งแต่ พระครู ขึ้นถึงชั้นไป จักได้รับพระราชทาน
นิกายกิตติมจารตามอัตรา ถ้าได้รับพระราชทานในหน้าที่เจ้าคณะสูงขึ้นไปกว่าแล้ว
เป็น อันงดทาง นี้เสีย ถ้าวัดใด มีผลประโยชน์พอจะจ่ายได้ ให้วัดนั้น
จ่ายตาม อัตราหลวง หรือจะ เพิ่มขึ้นอีกก็ยิ่งดี ๑

๑๐ พระอารามหลวงทุกชั้น มีไวยาวัจกรรับประทวน นอกจาก
พระราชทานเป็นพิเศษ มีบันดาศักดิ์แต่จำนวนตามชั้นพระอาราม ดังนี้ ๑

ก. ชั้นเอก ในกรุงเทพ ฯ มี ๓ ไวยาวัจกรที่ ๑ เป็นหลวง ที่ ๒
เป็นขุน ที่ ๓ เป็นหมื่น ๑

ข. ชั้นโท ในกรุงเทพ ฯ มี ๒ ไวยาวัจกรที่ ๑ เป็นขุน ที่ ๒
เป็นหมื่น

ค. ชั้นเอก ในหัวเมือง ที่เป็นเจดีย์สถานใหญ่ เหมือนชั้นเอก
ในกรุงเทพ ฯ ที่เป็นวัดมีเกียรติ เหมือนชั้นโทในกรุงเทพ ฯ

ง. นอกจากนี้มีวัดธนาย มีบันดาศักดิ์ เป็นหมื่น ๑

วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๔๕๘ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๓๒ หน้า ๒๔๘

๑๑ มรรคนายกชั้น ประทวนแห่งพระอารามหลวง นับว่าเป็นโยยาวั
กรที่ ๑ มีบันดาศักดิ์ตามชั้น ฯ

๑๒ โยยาวักรวัด ไม่ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัด สุดแต่วัดจะ
เลี้ยงโดยสถานใด สถานหนึ่ง ฯ

๑๓ พระอารามหลวง อยู่ในเกณฑ์พระราชทานเทียนพรรษา คือ
วัดในกรุงเทพ ฯ ทั้งปวง แลวัดมีเจดีย์สถานสำคัญในหัวเมือง แลวัดที่
ได้รับพระราชทานเป็นพิเศษ ฯ

๑๔ พระอารามหลวง อยู่ในเกณฑ์ได้รับพระกฐินหลวง คือ วัดใน
กรุงเทพ ฯ ทั้งปวง วัดราชวรวิหาร วัดวรวิหาร ในหัวเมือง แลวัดที่
พระราชทานเป็นพิเศษ นอกจากนั้น พระราชทานให้เมืองจัดทอดเอง
หรือเปิดให้ทายกทายิกาทอด ฯ

๑๕ ภิกษุมีสมณฐานันดรในวัดได้รับ พระกฐินหลวงบันดาศักดิ์ ได้รับ
พระราชทานไตรปิฎก ๑ ภิกษุผู้จะลาสิกขาภายในจัตวาภาค หรือเหมนันตฤ
คือแค่เพ็ญเดือนสี่เข้ามา ควรบอกแก่เจ้าพนักงาน จะตั้งตพระราชทาน
ภิกษุผู้จำพรรษาแล้ว แลครองกฐินที่วัดอื่น ไม่ได้รับพระราชทานเฉพาะ
ปีนั้น นี้ไม่ใช่ความผิด อธิบายว่าได้เปลี่ยนไตรจีวร แล้ว ตาม ประ
เพณีของภิกษุ ฯ

๑๖ พระอารามหลวงทั้งปวง มีเกียรติใช้คำพระนำอาราม วิหาร
อุโบสถว่า พระอาราม พระวิหาร พระอุโบสถ ฯ

ประกาศณวันที่ ๓๐ กันยายน พระพุทธศักราช ๒๔๕๘

เล่ม ๓๒ หน้า ๒๘๙

ราชกิจจานุเบกษา

วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๔๕๘

พระอารามหลวงในกรุงเทพ ฯ

ชั้นเอก

ชนิดราชวรมหาวิหาร ๔

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

วัดสุทัศนเทพวราราม

วัดอรุณราชวราราม

ชนิดราชวรวิหาร ๕

วัดบวรนิเวศวิหาร

วัดราชโอรสาราม

วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

รวม ๙

ชั้นโท

ชนิดราชวรมหาวิหาร ๒

วัดสระเกษ

วัดชนะสงคราม

วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๕๘

ราชกิจจานุเบกษา

เล่ม ๓๒ หน้า ๒๕๐

ชนิด วรมหาวิหาร ๓

วัดระฆังโฆสิตาราม

วัดกัลยาณมิตร

วัดจักรวรรดิราชาวาส์

ชนิด ราชวรวิหาร ๑๑

วัดราชบูรณะ

วัดสุพรรณาราม

วัดโมลีโลกยาราม

วัดหงส์รัตนาราม

วัดราชสิทธิาราม

วัดประทุมคงคา

วัดบรมนิวาส์

วัดมกุฏกษัตริยาราม

วัดเทพศิรินทราวาส์

วัดโสมนัสวิหาร

วัดราชาธิวาส

ชนิดวรวิหาร ๔

วัดบพิตรพิมุข

วัดประยุรวงศาวาส

เล่ม ๓๒ หน้า ๒๙๑

ราชกิจจานุเบกษา

วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๕๘

วัดพิชัยญาติการาม

วัดอนงคาราม

รวม ๒๐

ชั้นตรี

ชนิด ราชวรวิหาร ๔

วัดรัชฎาธิฐาน

วัดบรมมงคล

วัดหน้า

วัดประทุมฉนวนราม

ชนิด วรวิหาร ๓๑

วัดศรีสุตาราม

วัดอมรินทราราม

วัดคุุสตาราม

วัดภักตินันท

วัดชินวราราม

วัดเศวตฉัตร

วัดทองขรรพชาติ

วัดเทวราชกุญชร

วัดเทพธิดา

วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๕๘ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๓๒ หน้า ๒๙๒

วัดราชนิตดา

วัดมหรณพาราม

วัดศรีเทพ

วัดส้มเกลี้ยง

วัดสัมพันธวงศ์

วัดมหาพุฒาราม

วัดเครือวัลย์

วัดปริณายก

วัดบุบผาราม

วัดสังฆการาย

วัดนางนอง

วัดอัมรินทร์วรค์

วัดกาญจนสิงหาสน์

วัดหิรัญบุรี

วัดนวมวิทย์

วัดสังเวชวิศยาราม

วัดนาคกวาง

วัดพระยาทำ

วัดอินทาราม

เล่ม ๓๒ หน้า ๒๙๓

ราชกิจจานุเบกษา

วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๕๘

วัดจันทาราม

วัดราชคฤห์

วัดคูหาสวรรค์

ชนิดตามใบ ๑๒

วัดบูรณศิริมาศยาราม

วัดตามพระยา

วัดนรนาถสุนทริการาม

วัดกฤหบดีอาวาส

วัดดาวดึงส์าราม

วัดวงศมุตวิหาร

วัดยานนาวา

วัดทองนพคุณ

วัดโพธิ์นิมิตร

วัดเวฬุราชิน

วัดปากน้ำ

วัดนางชี

รวม ๔๘

รวม พระอารามหลวงใน กรุงเทพฯ ฯ ๗๖

วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๕๘ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๙๒ หน้า ๒๙๔

พระอารามหลวงในหัวเมือง ชั้นเอก

ชนิดราชวรมหาวิหาร ๒

วัดพระพุทธรบาท	เมืองสระบุรี
วัดพระปฐมเจดีย์	เมืองนครปฐม

ชนิดวรมหาวิหาร ๒.

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ	เมืองพิษณุโลก
วัดพระมหาธาตุ	เมืองนครศรีธรรมราช ไม่มีสำนักสงฆ์

ชนิดราชวรวิหาร ๓

วัดสุวรรณดาราราม	กรุงเก่า
วัดเสนาสนาราม	กรุงเก่า
วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ	กรุงเก่า

รวม ๗

ชั้นโท

ชนิดราชวรวิหาร ๕

วัดไชยพุทฺธขมาตา	เมืองนนทบุรี
วัดเขมาภิรตาราม	เมืองนนทบุรี
วัดไพชยนต์พลเสพย์	เมืองนครเขื่อนขันธ์
วัดชุมพลนิกายาราม	กรุงเก่า
วัดมหาสมณาราม	เมืองเพชรบุรี

เล่ม ๓๒ หน้า ๒๙๕

ราชกิจจานุเบกษา

วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๕๘

ชนิด วรวิหาร ๑๒

วัดเฉลิมพระเกียรติ

เมืงนนทบุรี

วัดปรมย์ยิกาวาส

เมืงนนทบุรี

วัดทรงธรรม

เมืงนครเขื่อนขันธ์

วัดกลาง

เมืงสมุทรปราการ

วัดพนัญเชิง

กรุงเก่า

วัดศาลาปูน

กรุงเก่า

วัดบรมวงศ์อิศวราราม

กรุงเก่า

วัดป่าโมก

เมืงอ่างทอง

วัดไชโย

เมืงอ่างทอง

วัดสัตตนาถปวิตร

เมืงราชบุรี

วัดคงคาราม

เมืงเพชรบุรี

วัดอัมพวันเจติยาราม

เมืงสมุทรสงคราม

รวม ๑๗

ขึ้นตรี

ชนิด ราชวรวิหาร

วัดกุศราราม

เมืงลพบุรี

วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๕๘ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๓๒ หน้า ๒๙๖

ชนิดวิหาร ๗

วัดจุฬาทิศธรรมสภาาราม	เมืองสมุทรปราการ
วัดบางพระ	เมืองชลบุรี
วัดชนวน	กรุงเก่า
วัดเขาแก้ว	เมืองสระบุรี
วัดพระนอนจักรศรี	เมืองสิงห์บุรี
วัดธรรมามูล	เมืองชัยนาทบุรี
วัดศรีสุริยวงศ์	เมืองราชบุรี

ชนิด สำนัก ๙

วัดโปรดเกศเชษฐาราม	เมืองนครเขื่อนขันธ์
วัดน้ำพระมูล	กรุงเก่า
วัดชุม	กรุงเก่า
วัดวรนาถบรรพต	กรุงเก่า
วัดวิเวกวาสุพัถ	กรุงเก่า
วัดสมุทประคิษฐ์	เมืองสระบุรี
วัดเจ้าขงทอง	เมืองลพบุรี
วัดมณีรัตน	เมืองลพบุรี
วัดสุทธาวาส	เมืองราชบุรี

รวม ๑๗

รวม พระอารามหลวงในหัวเมือง ๔๑

ศิริ เปน ๑๑๗

ภาคผนวก ข

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ
ว่าด้วยการขอยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง
พ.ศ. ๒๕๑๘

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ
ว่าด้วยการขอยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง
พ.ศ. ๒๔๑๔

ด้วยกระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาเห็นว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์เอกอัครมหากษัตริย์
ปดัญญก มีพระราชประสงค์จะทรงยกของเชิดชูพระพุทธศาสนา ได้ทรงสร้างปฏิสังขรณ์พระอารามขึ้น
เป็นจำนวนมาก วัดที่ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์เช่นนี้เรียกว่า พระอารามหลวง นอกจากวัดที่ประชาชน
สร้างหรือปฏิสังขรณ์ ถ้าทรงพิจารณาเห็นสมควรยกย่องเป็นพิเศษ ก็ทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวง

แม้ในรัฐบาลระบอบปัจจุบัน ก็ได้ยึดมั่นในนโยบายที่จะบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนา
และได้พิจารณาเห็นว่า การยกวัดที่ราษฎรสร้างขึ้นเป็นพระอารามหลวงก็เป็นนโยบายอันหนึ่งที่จะช่วย
เชิดชูพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง และเป็นการสอดคล้องกับพระราชประสงค์อันมีมาแต่โบราณกาล
ฉะนั้น เมื่อปรากฏว่ามีวัดใดที่สมควรจะไ้รับเกียรติยกย่องเป็นพิเศษ ก็ขอพระราชทานยกขึ้นเป็น
พระอารามหลวง เพื่อส่งเสริมพระราชประสงค์และสนับสนุนนโยบายของรัฐบาล

ฉะนั้น กระทรวงศึกษาธิการโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม เห็นสมควรกำหนด
หลักเกณฑ์ว่าด้วยการขอยกฐานะวัดขึ้นเป็นพระอารามหลวง จึงวางระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ระเบียบนี้เรียกว่า "ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการขอยกวัดราษฎร์
ขึ้นเป็นพระอารามหลวง พ.ศ. ๒๔๑๔"

ข้อ ๒ ให้ยกเลิกคำสั่งหรือระเบียบอื่นใดที่ขัดหรือแย้งกับระเบียบนี้

ข้อ ๓ วัดที่สมควรยกขึ้นเป็นพระอารามหลวงนอกจากเป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัว สมเด็จพระบรมราชินี สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช หรือพระบรมวงศ์ ทรงสร้างทรงปฏิสังขรณ์
หรือทรงรับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ หรือเป็นวัดที่รัฐบาลสร้างแล้ว ต้องประกอบด้วยลักษณะดังต่อไปนี้

๓.๑ เป็นวัดที่เป็นหลักฐาน โดยมีเสนาสนะถาวรหรือมีปูชนียวัตถุที่เป็นโบราณ
สถาน หรือโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ

๓.๒ เป็นวัดที่มีการปกครองเป็นระเบียบเรียบร้อย มีการศึกษาและการเผยแผ่
พระพุทธศาสนาที่เป็นหลักฐาน

๓.๓ เป็นวัดที่มีการพัฒนาและมีกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณชน

๓.๔ มีพระสงฆ์จำพรรษาตั้งแต่ ๒๐ รูปขึ้นไปติดต่อกันเป็นเวลา ๕ ปีถึงปัจจุบัน

๓.๕ เป็นวัดสำคัญของท้องถิ่น หรือเป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาของทาง
ราชการเป็นประจำ หรือเป็นวัดสำคัญทางประวัติศาสตร์

๓.๖ ต้องมีอายุ ๕๐ ปีขึ้นไป

ข้อ ๔ การขอยกวัดร้างขึ้นเป็นพระอารามหลวง เมื่อนายอำเภอ เจ้าคณะอำเภอ
พิจารณาเห็นสมควรขอยกวัดใดในท้องที่อำเภอขึ้นเป็นพระอารามหลวง ให้นายอำเภอรายงานไป
ยังผู้ว่าราชการจังหวัดพร้อมด้วยประวัติวัด แผนที่แสดงที่ตั้งวัด แผนที่แสดงสิ่งปลูกสร้างและภาพถ่าย
ถาวรวัตถุของวัดตามแบบทนายระเบียบนี้

เมื่อนำมาราชการปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดเห็นสมควรแล้ว ให้รายงานไปยังกรมการศาสนา
เมื่อกรมการศาสนาเห็นสมควร และได้รับความเห็นชอบจากเจ้าคณะภาค เจ้าสังกตและเจ้าคณะใหญ่แล้ว
ให้รายงานกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อพิจารณานำเสนอมหาเถรสมาคม และเมื่อมหาเถรสมาคมพิจารณา
เห็นชอบแล้ว กระทรวงศึกษาธิการจะได้ดำเนินการขอพระราชทานยกวัดนั้นขึ้นเป็นพระอารามหลวงต่อไป

เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แล้ว กระทรวงศึกษาธิการจะได้แจ้งความยกวัดนั้นขึ้นเป็น
พระอารามหลวงในราชกิจจานุเบกษา

ข้อ ๕ เมื่อประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว ให้กรมการศาสนาขึ้นทะเบียนพระอารามหลวง
แล้วแจ้งเจ้าคณะภาคเจ้าสังกตและผู้ว่าราชการจังหวัดทราบ

ข้อ ๖ ให้อธิบดีกรมการศาสนารักษารูปให้เป็นไปตามระเบียบนี้ และให้กำหนดแบบรายงาน
การขอยกวัดร้างขึ้นเป็นพระอารามหลวง เพื่อให้การปฏิบัติเป็นไปตามระเบียบนี้

ข้อ ๗ ให้ระเบียบนี้ตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศเป็นต้นไป.

ประกาศ ณ วันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๔

(ลงชื่อ) นิสสัย ศศิธร

(นายนิสสัย ศศิธร)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

สำเนาถูกต้อง

ศุภมาส วัฒนกุล

(นางสาวนิภาภรณ์ ศุภศิริพงษ์ชัย)

นิติกร กองนิติการ สป.

ISBN: 978-616-238-516-6

9 786162 385186

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม